

Чи любите ви Брамса?

Франсуаза Саган

Переклав Віктор Омельченко

Перекладено за виданням: Aimez — vous Brahms? Sélection des amis du livre
Strasbourg, 1959

Присвячую Гі

Розділ I

Сидячи перед дзеркалом, Поль вдивлялась у власне обличчя, немов вивчала на ньому сліди поразок, що їх зазнала за свої тридцять дев'ять років, вдивлялась, не відчуваючи ні жаху, ні гіркоти, що опановують жінок у таких випадках, а з якимось приглушеним спокоєм. Так, ніби тепла шкіра, яку подекуди ледь натягували два пальці, щоб позначилася зморщечка, щоб чіткіше проступила¹ тінь,— ніби ця шкіра належала комусь іншому, іншій Поль, котра вболівала за свою вроду і з прикрістю усвідомлювала, що переходить із категорії молодих у категорію моложавих жінок, і вона ледве впізнавала цю іншу Поль. Вона сіла перед дзеркалом, аби лише вбити час, і, усміхнувшись, несподівано усвідомила, що саме час крадькома вбиває її, спалює її на тихому вогні, руйнуючи тіло й обличчя, які — вона це знала — не одному подобалися.

Роже мав прийти о дев'ятій годині; зараз сьома,— в неї ще вдосталь часу. Ще можна лягти на ліжко, заплющити очі й ні про що не думати. Розслабитися. Спочити. Але що так пекло, до знемоги мучило її цілий день? Їй була добре знайома ота тривожна апатія, яка водила її з кімнати в кімнату, од вікна до вікна. Так бувало з нею в дитинстві, в дощові дні.

"Вона зайшла в ванну кімнату, нахилилась, торкнулася води в ванні, і несподівано цей жест нагадав їй інше... Це було років п'ятнадцять тому. Вона була з Марком, вони вдруge проводили канікули разом, і вона вже тоді відчувала, що скоро все скінчиться. Вони пливли на Марковому шверботі, вітрило билося па вітрі, як неспокійне серце; їй було двадцять п'ять. І раптом її заповонило щастя, вона згідливо приймала все, що мала у своєму житті, приймала весь світ таким, як він є,— її осяяло почуття, що в іїє усе чудово. І щоб сховати своє щасливе обличчя, вона нахили-лась за борт і занурила пальці у стрімку воду. Маленький вітрильник хитнувся. Марк ліниво блимнув па неї — тільки він умів так дивитись,— і зразу щастя поступилося місцем іронії. Звичайно, вона ще зазнавала щастя з іншими чи завдяки іншим, але більш ніколи воно не було таким повним, таким незрівнянним. А той спогад побляк і зблід, як недотримана обіцянка.

Незабаром прийде Роже, вона йому все пояснить, спробує пояснити. "Авжеж, що й казати",— відповість він із задоволенням, яке відчував щоразу, коли говорив про підступність життя, коли, майже тріумфуючи, розводився про марноту існування, про безглуздість бажання жити. Тільки все це поєднується в ньому з певтолепною життєлюбністю,— в глибині душі він задоволений, що існує на світі, і це почут-тя залишає його лише вві спі. Та навіть і в цей час — засинає Роже, ледве тільки покладе

голову на подушку — він, як і наяву, тримає руку на серці, прислухаючись до свого життя. Ні, не зможе вона пояснити Роже, що стомилась, що її вже нудить від незалежності, яка стала законом їхніх стосунків, незалежності, якою користується тільки він і яка для неї обертається самотою; не зможе вона пояснити йому, що інколи відчуває себе однією з тих уїдливих самиць-власниць, яких він ненавидить. Її порожня квартира раптом здалася їй жахливо понурою і непотрібною.

О дев'ятій подзвонив Роже, і, відчиняючи йому, бачачи в дверях його усмінене обличчя, його велику, масивну постать, вона вкотре вже покійно подумала, що, мабуть, така її доля і що вона його любить. Він пригорнув її до грудей.

— Як ти гарно вбрана... Я скучив за тобою. Ти сама?

— Сама. Заходь.

"Ти сама?.." А що б він зробив, якби почув у відповідь: "Ні, ти прийшов не до речі"? Але за всі шість років вона жодного разу не сказала йому цих слів. Він ніколи не забував запитати її про це, іноді навіть вибачався, що потурбував,— звисно, хитруючи,— і за це хитрування Поль в душі картала його навіть більше, ніж за його непостійність (йому й на думку не спадало, що через нього вона може бути самотня і нещаслива). Поль усміхнулася йому. Він відкоркував пляшку, налив дві склянки, сів.

— Сядь коло мене, Поль. Де ми поведемося? — Він теж мав стомлений вигляд. Він узяв її руку, потиснув.— У мене кругом неприємності,— зітхнув він.— За що не візьмуся, усе не клеїться, скрізь самі йолопи й тухтії, просто НЕЙХМО-вірно. Ох, знаєш, жити б оце на селі...

Вона засміялася.

— Ти нудився б без своєї набережної Берсі, без своїх складів, ваговозів. Без своїх нічних блукань по Парижу...

На останні слова він усміхнувся, потягся всім тілом і стомлено відкинувся на спинку дивана. Вона не обернулася. Дивилася на свою руку, що лежала на його широкій долоні. Вона знала всього його: густий чуб, що починав рости низько над лобом, будь-який вираз його голубих, трохи вирланих очей, складку губів. Вона знала його напам'ять.

— До речі,— промовив він,— до речі, про мої шалені ночі: днями мене, як хлопчика, забрали в поліцію. Я побився з якимось типом. Маючи вже за сорок... У поліцію... Уявляєш собі...

— А через віщо ти бився?

— Вже не пригадую. Але йому добре дісталося.

І він схопився на ноги, ніби згадка про бійку додала йому сили.

— Я знаю, куди ми підемо,— сказав він.— До "П'ємоп-тіа", А потім потанцюємо. Якщо ти, звичайно, зволиш визнати, що я добре танцюю.

— Ти тупцяєш, а не танцюєш,— сказала Поль.

— Не всі так вважають.

— Якщо ти маєш па увазі тих бідолах, яким крутиш голови, то тут нічого не скажеш,— зауважила Поль.

Обоє засміялися. Вони охоче жартували з зальотів Роже.

Перше ніж покласти руку на поруччя сходів, Поль па мить прихилилася до стіни. Вона раптом занепала Духом.

В машині Роже вона механічно ввімкнула радіо. У мертвотно блідому світлі щитка приладів на мить побачила свою руку, довгу й доглянуту. Під шкірою проступали жилки, що вже добирались до пальців, сплітаючись у безладному малюнку. "Наче моє життя",— подумала вона, але в ту ж мить сама собі заперечила: "Ні, неправда". Вона любить свою роботу, має минуле, в якому нема за чим жалкувати, добрих друзів. І тривалий зв'язок. Вона обернулася до Роже.

— Скільки разів я вмикала радіо, їдучи з тобою вечеряти?

— Не знаю.

Він скося глянув на неї. Незважаючи на роки зв'язку і певність, що вона його любить, він і досі був дивовижно чутливий до її настрою, був завжди насторожі. Як на початку знайомства... Вона почала була звичне: "Пригадуєш?", але враз похопилась і вирішила сьогодні вже не давати волі щемливим своїм почуттям.

— Тобі мої слова здаються заїждженими?

— Ні, я сам собі часом здаюся заїждженим.

Він простяг до неї руку, вона взяла її у свої долоні. Вів він машину швидко, знайомі вулиці квапливо стелилися під колеса.

Париж лиснів під осіннім дощем. Роже засміявся.

— Я ось думаю, чому я завжди так жену машину. Чи не тому, що хочу здаватися молодим?

Вона промовчала. Відколи вона його знала, він завжди намагався показати, що він молодий, він був "хлопцем". Лише недавно він зізнався їй у тому, що це не так, і це зізнання навіть злякало Поль. Її дедалі більше лякала роль повірниці, в яку вопа мимохіть утягувалась в ім'я взаєморозуміння, в ім'я кохання. Він був її життям, хоча й забував про це, і вона сама з похвальною скромністю допомагала йому про це забути.

Вони спокійно вечеряли і розмовляли про труднощі, звичайні для всіх транспортних агенств, таких, як у Роже; потім Поль розповіла йому кілька смішних випадків, що сталися в крамниця*, де вона працювала декораторкою. Одна клієнтка від Фата конче хотіла, щоб Поль зайнялася її квартирою. Якась заможна американка.

— Ван ден Беш? — перепитав Роже.— Стривай, щось мені це нагадує. А-а, точно...

Поль запитливо звела брови. У нього був той самий безтурботний вигляд, що з'являвся завжди, коли в нього виникали спогади певного роду.

— Колись я її знав. Боюся, ще до війни. Вона завжди сиділа в кав'ярні "Флоренція".

— Відтоді вона встигла вийти заміж, розлучитися і таке інше...

— Так-так,— мрійливо промовив він,— її звали... Поль відчула роздратування. Їй раптом захотілося встромити виделку в його долоню.

— Мені байдуже, як її звали,— сказала Поль.— Здається, в неї досить грошей і ні крихти смаку. Саме те, що мені треба, щоб якимось жити.

— Скільки тепер їй років?

— За п'ятдесят,— холодно відповіла Поль і, помітивши вираз його обличчя, засміялася.

Роже нахилився через столик, уважно глянув їй в обличчя.

— Ти жахлива, Поль. Тобі аби тільки мене принизити. І все одно я тебе кохаю, хоч і не слід було б.

Він полюбляв удавати з себе жертву. Поль зітхнула.

— Хай там що, а завтра я піду до неї. На проспект Клебер. Я ніяк не можу звести кіпці з кінцями. Та й ти теж,— швидко додала вона, побачивши, що він заперечливо підпав РУКУ-

— Порозмовляймо про щось інше,— запропонував він.— Ходімо трохи потанцюємо де-небудь.

В нічному кабаре вони сіли далеко від танцювального майданчика і мовчки дивилися, як мигтять обличчя танцівників. Поль поклала долоню на руку Роже і почувала себе в затишку й безпеці,— вона так до нього звикла. У неї вже не стало б сили звикати знову до когось іншого, вивчати когось іншого, і в цій певності вона черпала журливе щастя. Вони й собі пішли потанцювати. Не дослухаючись до ритму, Роже твердо водив її з кінця в кінець майданчика, і видно було, що він дуже задоволений собою. Поль була щаслива.

Згодом вони приїхали до її дому, Роже вийшов з маши-пп і обняв її перед під'їздом.

— Спи спокійно. До завтра, люба.

Він торкнувся губами її уст і поїхав. Поль помахала йому рукою. Усе частіше він залишав її "спати спокійно"!

У порожній німій квартирі вона ретельно склала свої речі й сіла па ліжку із сльозами на очах. Вона залилася сама, цієї ночі знову сама, і майбутнє уявилося їй довгою низкою самотніх ночей серед ніколи не зім'ятих простира-дел, в понурому спокої, схожому на спокій затяжної хвороби. Лежачи в постелі, вона інстинктивно простягла руку, ніби бажаючи торкнутися теплого плеча, і стримувала дихання, ніби боялася порушити чийсь сон. Сон чоловіка або дитини. Будь-кого, аби лише вона була потрібна, аби лише її живе тепло допомагало їм спати й прокидатися. Але нікому вона не була потрібна по-справжньому. Хіба що Роже, та й то не завжди... І не по-справжньому. І не любов це в нього, а сама фізіологія — іноді вона це відчувала. Поль тихо, гірко розмірковувала про свою самотність.

Залишивши машину біля свого під'їзду, Роже довго гуляв пішки. Він дихав на повні груди, поступово надавав ходи. Йому було так легко. Йому завжди було легко після побачення з Поль, він любив тільки її. Щоправда, сьогодні ввечері, прощаючись з нею, він відчув її смуток і не знав, що їй сказати. Вона подумки щось невиразно просила в нього, просила те, чого — він це чудово знав — він їй не може дати, те, чого він не міг дати ніколи й нікому. Він, безумовно, мав би залишитися у неї й провести з нею ніч,— адже немає кращого способу заспокоїти тривогу жінки. Але йому хотілося пройтись пішки, поблукати вулицями, потинятися по місту. Хотілось чути відлуння своїх кроків по бруківці, вдивлятися у місто, яко він так добре знав, а може, ще й зазнати втіхи від

випадкової нічної зустрічі. І він попростував до набережної, де світилися вогні.

Розділ II

Поль заспала, прокинулася змучена й розбита і квапливо вийшла з дому. Вона мусила ще до роботи побувати у тієї американки. О десятій вона зайшла в напівпорожню ві-тальню на проспекті Клебер, а що господиня досі не встала, то Поль підійшла до дзеркала й спокійно стала підфарбовуватись. Саме в це дзеркало вона й побачила, як до вітальні зайшов Сімон. Він був у заширокому як на нього халаті, розкуйовджений і напрочуд гарний із себе.

"Не на мій смак",— подумала вона не обертаючись і всміхнулася своєму відображенню в дзеркалі. Віп був гінкий, із смоляним чубом, ясноокий і аж надто витончений.

У першу хвилину він її не помітив і, щось мугикаючи, пішов до вікна. Поль хахикнула, і він з винуватим виглядом обернувся. У Поль майнула думка, що це останнє захоплення мадам Ван деп Беш.

— Пробачте,— заговорив він,— я вас не побачив. Я Сімон Ван ден Беш.

— Ваша мати просила мене зайти сьогодні вранці порадитися щодо квартири. Боюсь, я всіх тут побудила.

— Все одно рано чи пізно треба вставати,— сумно відповів він. І Поль стомлено подумала, що він, напевне, з породи юних скигліїв.

— Прошу, сідайте,— запропонував він і, щільніше загорнувшись у халат, із поважним обличчям сів навпроти.

Вигляд у нього був досить збентежений. У Поль з'явилася якась симпатія до нього. Хай там що, але він ніби зовсім не усвідомлював своєї вроди; такого Поль не сподівалася.

— Здається, і досі йде дощ?

Поль засміялася, подумавши, яку гримасу скорчив би Роже, якби побачив, як вона, зі своїм обличчям ділової жінки, о десятій ранку наганяє страху на молодого красеня в халаті.

— Атож, іде,— весело відповіла вона.

— А що ж я маю говорити? — сказав Сімон.— Я з вами не знайомий. Коли б я був знайомий з вами, я сказав би, що дуже радий вас знову бачити.

Трохи спантеличена, Поль уважно подивилася на нього.

— Чому?

— Та так.

Хлопець одвернувся. Він її дедалі більше дивував.

— Ваше помешкання справді треба трохи обставити,— сказала вона.— Де ви сідаєте, коли збирається більше трьох душ?

— Не знаю,— промовив він.— Я рідко тут буваю. Цілий день працюю, а повертаюсь такий стомлений, що зразу лягаю спати.

Поль не знала вже, що й думати про цього хлопця. Вродою не хизується, працює цілий день. Вона мало не спитала: "А яка ваша робота?" — але стрималась. Така

цікавість була не властива їй. ,

— Я стажуюся в адвоката,— вів далі Сімон.— Ніколи й вгору глянути: лягаю опівночі, прокидаюся на світанку...

— Вже десята,— зауважила Поль.

— Сьогодні вранці гільйотинували головного мого клієнта,— протягло мовив він.

Поль стрепенулась. Його очі були опущені.

— Боже мій! — вигукнула вона.— І він помер?

Обоє розсміялися. Сімон підвівся і взяв на каміні сигарету.

— Ні, насправді я не переробляюся. Зате ви вже о де- " сятій на ногах, готові переобладнати нашу бридку вітальню; я схиляюсь перед вами.

Він схвильовано заходив по кімнаті.

— Заспокойтесь,— порадила Поль.

Їй наче світ розвиднився, стало легко й весело. І водночас вона почала побоюватись приходу Сімонової матері.

— Піду вдягнуся^— сказав Сімон,— Я миттю. Почекайте мене.

Поль цілу годину провела з мадам Ван ден Беш, що була з самого ранку явно в поганому гуморі й видавалась трохи похмурою; обмірковувала разом з нею досить складний проект умеблювання квартири і, спускаючися сходами, зовсім забувши про Сімона, радісно думала, як розпорядиться грошми. Надворі все ще лив дощ. Вона піднесла руку, ловлячи таксі, і враз коло неї зупинився пизенький автомобільчик; Сімон відчинив дверцята.

— Може, вас підвезти? Я саме зібрався їхати в свою контору.

Він напевно вже не менш як годину чекав на неї, але його "змовницький вигляд розчулив Поль. Мало не вдвоє зігнувшись, вона ледве влізла в його машину й усміхнулася.

— Мені на проспект Матіньйон.

— Умовилися з матір'ю?

— Цілком. Незабаром ви зможете спочивати на м'яких диванах. Між іншим, ви через мене не дуже запізнитесь?

Уже минула одинадцята. Досі могли відтяти голови всім вашим підзахисним.

— У мене вдосталь часу,— похмуро відповів Сімон.

— Я не глузую з вас,— м'яко мовила вона.— Просто в мене чудовий настрій: мені було дуже скрутно з грошми, а завдяки вашій матері усе владається.

— Домагайтесь плати наперед,— порадив він,— Вона скнара.

— Так про рідних не говорять,— сказала Поль.

— Мені, здається, не дванадцять років.

— А скільки?

— Двадцять п'ять. А вам?

— Тридцять дев'ять.

Він так нечемно свиснув, що вона мало не розсердилась, але відразу ж засміялася.

— Чого ви смієтесь?

— Ви так захоплено присвиснули...

— Моє захоплення куди більше, ніж вам здається,— промовив він і так ніжно подивився на Поль, що та зніяковіла.

"Двірники" ритмічно й безпорадно шурхали по вітровому склі, і Поль подумала: "Як йому вдається вести машину?" Сідаючи, вона порвала панчохи, але почувала безхмарну радість у цьому незручному автомобільчику, поруч із цим незнайомим хлопцем (який явно захопився нею), під цим дощем, що проривався навіть усередину і залишав плями на її світлому пальті. Поль замуликала: виплативши податки, пославши щомісячну суму матері, розрахувавшись із боргами в крамниці, вона ще матиме... та більше лічити їй не хотілося. Вона подумала про Роже, згадала минулу ніч і спохмурніла.

— Ви б не хотіли коли-псбудь пообідати зі мною? Сімон сказав це скоромовкою, не дивлячись у її бік. На

мить її охопив панічний страх,— вона його зовсім не знає, хоч-не-хоч їй доведеться підтримувати з ним розмову, розпитувати, намагатися ввійти в чуже життя. Вона стала відмагатися.

— Найближчими днями я не можу, надто багато роботи.

— Шкода,— промовив Сімон.

Він не наполягав. Поль мигцем глянула на нього: тепер він збавив швидкість і вів машину якимось зажурено. Вона дістала сигарету, він простяг їй запальничку. Зап'ястя в нього були худі, немов у підлітка, й комічно стриміли з рукавів твідового піджака. "Маючи таку зовнішність, не одягаються під трапера",— подумала вона, і на секунду їй захотілося зайнятися ним. Він втілював собою той тип юнаків, які жінкам її віку навіюють материнські почуття.

— От я й приїхала,— сказала Поль.

Сімон мовчки вийшов з машини, відчинив дверця. Вигляд у нього був надутий і засмучений.

— Ще раз дякую,— сказала вона.

— Нема за що.

Поль ступила кілька кроків до дверей крамниці й оглянулася. Нерухомий, він дивився їй услід.

Розділ III

Хвилин з п'ятнадцять Сімон шукав, де приткнути машину, і нарешті поставив її за півкілометра від контори. Він працював у одного з материних приятелів, знаменитого і жахливо неприємного адвоката, що терпів усі його вибрики з причин, над якими хлопець волів не задумуватись. Інколи йому хотілося допекти до печінок своєму шефові, та заважали лінощі. Виходячи на тротуар, Сімон спіткнувся і з покірливо-томливим виглядом зашкутильгав. Жінки оглядалися йому вслід, і він спиною відчував, що вони думають: "Такий ще молодий, такий вродливий — і каліка, як шкода!" Хоча зовнішність не додавала йому самовпевненості, він з полегкістю казав собі: "В мене ніколи не стало б сили бути бридким". І на цю думку йому ввижалось аскетичне існування чи то невизнаного художника, чи то пастуха в Ландах.

Так само кульгаючи, він зайшов у контору, і стара Алі-са кинула на нього напівлагідний, напівскептичний погляд. Вона знала всі його вибрики і ставилась до них поблажливо, але з жалем. Якби він був хоч трішечки серйозніший, то зі своєю зовнішністю та уявою міг би стати великим адвокатом. Він привітав її підкреслено врочистим поклоном і сів за свій стіл.

— Чому це ви кульгаєте?

— Ет, пусте. Хто там кого убив цієї ночі? Коли вже я займаюся яким-небудь жахливим злочином?

— Вас уже тричі питали зранку. Зараз пів на дванадцятку.

Слово "питали" означало, що питав сам шеф. Сімон скося подививсь на двері.

— Я заснав. Зате зустрів одну прекрасну людину.

— Жінку?

— Жінку. Знаєте, обличчя таке гарне, ніжне, правда, ледь-ледь змарніле... а рухи, такі рухи... їй щось мучить, не знаю тільки що...

— Ви краще переглянули б справу Гійо.

— Само собою.

— Вона одружена?

Сімон раптом прокинувся від своїх мрій.

— Не знаю... Але якщо й одружена, то невдало. У неї були труднощі з грішми, які зрештою владналися, і вона зразу повеселішала. Мені подобаються жінки, яким гроші приносять радість.

Секретарка знизала плечима.

— Тоді вони всі вам подобаються.

— Майже,— відповів Сімон.— Крім зовсім молоденьких. І він заглибився у справу. Двері прочинились, і метр

Флері просунув голову в кімнату.

— Мосьє Ван ден Беш... на хвилинку!

Сімон презирнувся з секретаркою. Потім підвівся і пройшов до кабінету, обставленого в англійському стилі, кабінету, який він ненавидів за бездоганність.

— Ви знаєте, котра година?

Метр Флері пустився вихвалити точність, працьовитість і закінчив свою промову хвалою власному довготерпінню і терпінню мадам Ван ден Беш. Сімон дивився у вікно. Йому здавалося, ніби з давніх-давен у його житті раз у раз повторювалася така сама сцена, ніби він завжди стояв у цьому кабінеті і вислуховував одні й ті самі докори; йому здавалось, ніби щось невидиме стискає його обручем, душить" намагається позбавити життя. "Що я зробив,— несподівано подумав він,— що я зробив за своїх двадцять п'ять років? Тільки й знав, що переходив від учителя до вчителя, вислуховував догани, та ще й вважалось, ніби я маю бути за них вдячний". Уперше в житті це питання постало перед ним так гостро, і він несвідомо вголос промовив:

— Що я зробив?

— Як? Ви нічого не зробили, дорогий друже, в тому-то й біда: ви нічого не робите.

— Я навіть думаю, що ніколи й нікого не кохав,— вів далі Сімон.

— А я не вимагаю, щоб ви закохалися у мене чи в стару Алісу,— вибухнув метр Флері.— Я прошу одне: працюйте! Моє терпіння також має межі.

— Все має межі,— задумливо сказав Сімон.

Йому все здавалось нереальним, безглуздим. Ніби ЗІІІ днів десять не спав, не їв, помирав зі спраги.

— Ви глузуєте з мене?

— Ні,— відповів Сімон.— Вибачте, я буду стараннішим.

Задкуючи, він вийшов з кабінету, сів за стіл і, не помічаючи здивованого погляду Аліси, обхопив голову руками. "Що це зі мною? — думав він.—Що ж це зі мною?" Він намагався пригадати: дитинство в Англії, студентські роки, пристрасть, так, саме пристрасть у п'ятнадцять років до материної приятельки, що за тиждень просвітила його; легке життя, веселі друзі, дівчата, автостради, залиті сонцем...

усе кружляло в пам'яті, і пі на чому він не міг спнитися. Може, нічого з ним і не було. Просто йому двадцять п'ять років.

— Не журіться,— сказала мадам Аліса.— Він пересердиться, ви ж знаєте.

Сімон не відповів. Він щось задумано креслив олівцем по бювару.

— Краще подумайте про вашу нову знайому,— додала вже стривожена мадам Аліса.— Чи то пак про спразу Гійо,— поправила вона.

— У мене немає ніякої нової знайомої,— мовив Сімон.

— А та, з котрою ви зустрілися сьогодні вранці. Як її звати?

— Не знаю.

І справді, він не знав навіть її імені. У Парижі є людина, про яку він нічогосінько не знає, і саме' це вже чудово. Саме це вже несподіваний дарунок. Ї хтось на світі, про кого можна цілі дні уявляти все що заманеться.

Лежачи у вітальні на дивані, Роже, страшенно стомлений, повільно кури́в сигарету. Мало того, що він був цілий день на дебаркадері, стежачи за прибуттям ваговозів, він ще й вимок під дощем, а на додачу, коли настав час обідати, мусив негайно виїхати на Лілльське шосе, де сталася аварія, яка йому обійдеться більш як у сто тисяч франків. Поль прибирала зі столу.

— Як там Тереза? — запитав він.

— Яка Тереза?

— Ван ден Беш. Сьогодні вранці я бозна-чому згадав її ім'я.

— Усе залагоджено,— сказала Поль.— Я оформлятиму її квартиру. Я нічого не розповідала тобі, у тебе стільки неприємностей...

— Гадаєш, те, що ти їх позбулася, завдасть мені ще більше прикрощів?

— Ні, я просто думала...

— Поль, ти вважаєш мене непоправним егоїстом?

Він сів на дивані і втупив у неї свої вирлаті голубі очі. Поль добре знала цей його лютий вигляд. Тепер їй доведеться заспокоювати його, присягатися, що він найкращий у цілому світі — в певному розумінні так воно й було — і що вона з ним зазнала багато

щастя. Вона підсіла до нього.

— Ти не егоїст. Ти дуже заклопотаний своїми справами, цілком природно, ти про них і говориш...

— Ні, я хочу сказати — стосовно тебе... Ти мене вважаєш непоправним егоїстом?

Несподівано він зрозумів, що думав про це цілий день, напевне, відтоді, як напередодні покинув її саму біля під'їзду і помітив її розгублений погляд. Поль вагалася: ще жодного разу він не ставив їй такого запитання, може, саме час усе з'ясувати? Але в неї був чудовий настрій, впевненість у собі, а він :такий стомлений... І вона відступила.

— Ні, Роже. Правда, часом я почуваю себе трохи самотньою, не такою вже молодою, нездатною встигати за тобою. Але я щаслива.

— Щаслива?

— Так.

Він знову ліг на диван. Вона сказала "я щаслива", і потайне тривожне запитання, що не давало йому спокою цілий день, відпало саме собою. Йому цього тільки й треба.

— Розумієш, усі ті дрібні пригоди, це... Одне слово, ти сама знаєш, чого вони варті.

— Знаю, знаю,— тихо сказала вона.

Поль подивилася на нього, на його заплющені очі, і він їй здався зовсім дитиною: лежить собі на дивані, такий великий, дебелий, і по-дитячому питає: "Ти щаслива?" Він просіяг до неї руку, вона взяла її і сіла поруч. Він усе ще не розплющував очей.

— Поль,— промовив він,— Поль, ти ж знаєш, без тебе, Поль...

— Так, зпаю...

Вона нахилилася, поцілувала його в щоку. Він уже спав. Невловним рухом він вивільнив свою руку з рук Поль і поклав її собі на серце. Поль розгорнула книжку.

За годину він прокинувся, пожвавішав, глянув на свій годинник і заявив, що вже час піти десь потанцювати і випити, щоб забути всі ті прокляті ваговози. Поль хилило на сон, та коли Роже щось забагнеться, йому нічого не доведеш.

Він привіз її в ресторан, де вона ніколи ще не бувала,— підвальчик на бульварі Сен-Жермен, оформлений усередині під куточок скверу, весь у плямах тіней. В залі стояв гуркіт латиноамериканських ритмів, що лунали з потужного програвача.

— Не можу я щодня ходити по ресторанах,— сказала Поль, сідаючи за столик.— Завтра я буду як мара. А сьогодні вранці, встаючи...

Лише тепер вона згадала Сімона, бо вдень зовсім забула про нього. Вона повернулася до Роже.

— Уяви, сьогодні вранці...

Але не встигла доказати. Перед нею стояв Сімон.

— Добрий день,— сказав він.

— Познайомтеся: мосьє Ферте, мосьє Ван ден Беш,— відрекомендувала їх одне одному Поль.

— Я вас шукав,— заявив Сімон.— І ось знайшов. Це добрий знак.

Не чекаючи запрошення, він сів на стілець за їхнім столиком. Роже невдоволено

випростався.

— Я вас усюди шукав,— не вгавав Сімон.— І вже думав, чи не приснилися ви мені. Очі його блищали, він поклав руку на лікоть приголомшеної Поль.

— Ви, напевне, помилилися столиком,— пробурчав Роже.

— Ви одружена? — не зважаючи на нього, запитав Сімон.— Мені не хотілося б цьому вірити.

— Він мені набрид,— голосно сказав Роже.— Зараз я його випроваджу.

Сімон подивився на нього і сперся ліктями на стіл, обхопивши руками голову.

— Ви маєте рацію, пробачте. Я, здається, хильнув зайвого. Але сьогодні вранці я відкрив для себе, що за все життя нічого путнього не зробив. Нічогоісінько.

— Тоді зробіть щось путнє хоч тепер: ідіть геть!

— Облиш його,— тихо сказала Поль.— У нього якісь прикροщі. Кому не траплялося випити зайве? Це син твоєї... як її... Терези.

— Син? — вражено перепитав Роже.— Це вже занадто! Він нахилився. Сімон знесилено опустив голову на руки.

— Прокиньтесь,— поторсав його Роже.— Давайте вип'ємо разом. Потім розповісте про своє лихо. Я сходжу по склянки, бо тут не дочекаєшся!

Поль повеселішала. Вона тішилась на саму думку про розмову між Роже і цим дивакуватим хлопцем. Сімон підвів голову і тепер дивився вслід Роже, що ледве пробурався поміж столиками.

— О-о, чоловік! — промовив він.— Еге ж? Справжній чоловік! Ненавиджу таких здорованів, мужніх, розважливих, я...

— Люди складніші, ніж вам здається,— сухо заперечила Поль.

— Ви його любите?

— Це вас не стосується.

Пасмо волосся спадало йому на чоло, від свічок різкіше вимальовувались риси його обличчя, він був прекрасний. Дві жінки за сусіднім столиком отетеріло втупилися в нього. ^

"— Вибачте, будь ласка,— зітхнув Сімон.— Ото дива, з самого ранку тільки те й роблю, що вибачаюся. Знаєте, здається, я нікчема.

Повернувшись із трьома склянками в руках, Роже пробурмотів, що рано чи пізно кожен доходить такого висновку. Сімон одним духом вихилив свою склянку й обачно мовчав. Він і далі непорушно сидів за їхнім столиком. Дивився, як вони танцюють, слухав їхні розмови, але, здавалося, нічого не чув і не бачив; потроху вони зовсім забули про нього. Лише зрідка Поль, повертаючи голову, помічала, що він сидить поряд, як слухняне дитинча, і не могла утриматись від посмішки.

Коли Роже і Поль вже мали йти, він також чемпо підвівся і зразу ж упав. Вони вирішили відвезти його додому. В машині Сімон заснув, і голова його весь час хилилася на плече Поль. У нього було шовковисте волосся, дихав він зовсім тихо. Поль зрештою поклала долоню йому на лоб, щоб він не вдарився об скло, і його голова безвладно обважніла па її руці. На проспекті Клебер Роже вийшов, обійшов машину і відчинив

дверцята.

— Обережно,— прошепотіла Поль.

Роже помітив вираз її обличчя, але, нічого не сказавши, витяг Сімона з машини. Того вечора він, довізши Поль додому, лишився в неї, і вже дрімаючи, довго тримав її в обіймах і заважав заснути.

Розділ IV

На другий день ополудні, коли Поль, стоячи навколішки у вітрині, доводила хазяїнові крамниці, що надівати капелюшок на гіпсовий бюст — не дуже оригінально, прийшов Сімон. Заховавшись за кіоск, він хвилин п'ять спостерігав за нею і чув, як калатає в грудях серце. Проте не знав чому. Чи тому, що він побачив Поль? Л чи тому, що він ховається? Але він завжди полюбляв ховатися. А то раптом починав посіпувати лівою рукою, праву тримаючи в кишені, паче в ній був револьвер або вона була вражена екземою, і це жахало людей у крамницях. З нього вийшов би добрий психоаналітик — так припаймні вважала його мати.

Дивлячись, як Поль стоїть навколішки у вітрині, він думав, що краще було б піколп її не зустрічати й не бачити у такій позі крізь скло. Тоді не довелося б сьогодні вже вдруге наливатися на певну відмову. Що він учора наговорив? Поводився як дурник, наливався, розводився про свою душу — та це ж переходить усі межі пристойності! Сімон притиснувся спиною до кіоска, ледве стримуючись, щоб не піти геть, потім прощально подивився на Поль. І раптом йому захотілося перебігти через вулицю і вирвати в неї з рук отого жакливого, найжаченого довгими шпильками капелюшка, вирвати саму Поль у такої роботи, у такого життя, коли доводиться вставати на світанку, а потім приходити сюди і вклякати у вітрині на очах у перехожих. Пішоходи зупинялися, зацікавлено дивилися на неї, і в цій позі, навколішки і з простягненими до гіпсового бюста руками, вона, звичайно, багатьох вабила. Він і сам загорівся жагою і перебіг вулицю.

Сімон уже уявив, що Поль, стомившись від усіх отих поглядів, змучена ними, радо обернеться до нього як до людини, що має принести їй розраду, але "вона обмежилась холодною посмішкою.

— Ви хочете подарувати комусь капелюшка?

Сімон щось промимрив, і капелюшник не без кокетства штовхнув його в бік.

— Любий, ви чекаєте на Поль? От і добре, але поки що, будь ласка, сядьте он там, дайте нам закінчити.

— Він мене не чекає,— відгукнулася Поль, переставляючи підсвічника.

— Я поставив би його лівіше,— сказав Сімон.— І трошки б відсунув назад. Так він більше навіюватиме деякі образи.

Вона сердито подивилася на нього. Він усміхнувся. Він уже грав нову роль. Тепер він був молодим чоловіком, що зайшов по свою коханку в якийсь вишуканий заклад. Молодим чоловіком з тонким бездоганим смаком. І захоплення капелюшника-мужеложця, хоча сам Сімон був байдужий до таких речей, стане, звичайно, предметом жартів між ним і Поль.

— Він має рацію,— підхопив капелюшник.— Так він більше навіватиме деякі образи.

— Які? — холодно запитала Поль. Вони обидва подивилися на неї.

— Ніякі. Ніякісінькі.

І Сімон засміявся, засміявся так весело, що Поль, відвернулася, щоб не зареготати й собі. Капелюшник ображено відійшов. Відступаючи назад, щоб краще роздивитися вітрину, Поль плечем зачепила Сімона, який встиг непомітно наблизитись і тепер підтримав її під лікоть.

— Дивіться,— сказав він замріяно,— сонце.

Крізь іще мокре скло на них падало сонце, лагідне, тепле, немов сповнене осіннього каяття.

— Так, сонце,— відгукнулася вона.

На якусь хвилю вони застигли. Поль стояла ще на помості вітрини, вища за нього, обернена до нього спиною, та все ж спираючись на його руку. Потім вона відхилилася.'

— Вам треба піти поспати.

— Я голодний,— відповів він.

— Тоді підіть пообідайте.

— А ви зі мною не хочете?

Поль завагалася. Роже дзвонив, що затримається. Вона мала намір перекусити сандвічем у барі навпроти і трошки пройтися по магазинах. Але під цими несподіваними променями сонця вона з огидою уявила собі кахлі кав'ярень і коридори універмагів. Їй захотілося побачити траву, хоча б і пожовклу від холодних подувів осені.

— Я хочу побачити траву,— сказала вона.

— Можна й йти за траву. Зі мною моя старенька машина, їхати недалеко.,.

Вона насторожено піднесла руку. Замість поїздки із цим незнайомим молодиком може бути нудною... Дві години наодинці з ним...

— Або в Булонський ліс,— заспокійливо додав він. Якщо вам буде нудно, ви зможете викликати по телефону таксі.

— Який же ви передбачливий!

— Мушу сказати, сьогодні вранці мені було дуже соромно, коли я прокинувся. Я приїхав вибачитись.

— Такі речі 8 усіма трапляються,— лагідно відповіла Поль.

Вона наділа пальто. Одягалась вона елегантно, зі смаком. Сімон відчинив їй дверцята, і вона сіла, так і не пригадавши, коли сказала "так", коли погодилась на цей безглуздий обід. Сідаючи в машину, вона за щось зачепилася панчохою і аж застогнала зі злості.

— Ваші дівчатка, напевно, ходять у штанях.

— У мене їх більше немає.

— Дівчаток?

— Авжеж.

— Як же так сталося?

— Не знаю.

їй захотілося поглузувати з нього. Її веселило це поєднання сором'язливості й зухвалості, іноді аж смішної поважності й дотепності. Він сказав "не знаю" майже пошепки і з загадковим виглядом. Вона похитала головою.

— Спробуйте пригадати... коли почалася смуга холодного ставлення до вас?

— Знаєте, я скоріш сам винен. У мене була дівчина, дуже мила, але занадто романтична. Щось на зразок ідеалу юності для сорокарічних.

Її раптом наче вдарило.

— А який ідеал юності в сорокарічних?

— Загалом... вираз вона мала похмурий, свою малолітражку гнала як навіжена, вціпивши зуби; ледве прокипув-шасц курила міцні сигарети... а мені казала, що кохання — це не більше, ніж контакт шкірних покривів.

Поль засміялася.

— А далі що?

— Коли я від неї пішов, вона все-таки плакала. Я цим не хвалюся,— покvapливо додав він.— Такі речі мене жахають.

У Булонському лісі пахло мокрою травою, лісом, що повільно в'яне, осінніми дорогами. Сімон зупинився перед маленьким ресторанчиком, швидко оббіг навколо машини і відчинив дверця. Поль уся напружилась, щоб вийти з машини більш-менш граціозно. Вона почувала себе втікачкою.

Сімон відразу замовив коктейль, і Поль суворо подивилась на нього.

— Після вчорашнього вечора вам треба було б пити саму тільки воду.

— Я чудово себе почуваю. До того ж мені бракує хоробрості. Я мушу зробити так, щоб ви не дуже нудьгували, от я й намагаюся бути в формі.

Ресторан був майже порожній, а офіціант — понурий. Сімон мовчав, мовчав і тоді, коли було зроблено замовлення. Проте Поль і не думала нудьгувати. Вона почувала, що мовчить він неспроста, що він має план розмови на цей обід. У нього, напевне, повно всіляких потаємних думок, як у кота.

— Так він більше навіюватиме деякі образи,— раптом пронявкав він, перекирвляючи капелюшника, і Поль з несподіванки засміялася.

— Ви завжди так добре перекирвляєте інших?

— Частенько. На жаль, у нас із вами мало спільних знайомих. Якщо я вдам свою матір, ви скажете, що я негідник. І все ж таки: "Вам не здається, що стьожка атласу, ось тут, трохи праворуч, надасть інтер'єру тепла, затишку?"

— Ви таки негідник, але схоже.

— Що ж до вашого вчорашнього приятеля, то до нього я ще не придивився. До того ж його неможливо імітувати.

Запала хвилька мовчання. Поль усміхнулася.

— Так воно й є.

— А я лиш бліда копія десятка надто розпещених молодих людей, які завдяки батькам дістали який-небудь необтяжливий фах і думають лише про те, чим би зайняти себе. Так що ви в програвші від заміни,— я маю на увазі обід.

Його задержуватий тон насторожив Поль.

— Роже не мав часу,— відповіла вона.— Інакше мене б тут не було.

— Я знаю,— промовив він, і в його голосі прозвучав бентежний сум.

Під кінець обіду обоє розповідали про свою роботу. Сімон зобразив цілий судовий процес з приводу вбивства через ревності. В певний момент він підвівся і, вказуючи пальцем на Поль, що не могла втриматися від сміху, проголосив:

— А вас, вас я звинувачую у тому, що ви не виконали свого людського обов'язку. В ім'я померлого я вас звинувачую у тому, що ви дозволили кохання обминати вас, знехтували обов'язок кожної живої істоти бути щасливою, ішли в житті манівцями, уникали прямої дороги і з усім змирилися. Вас би слід засудити на смерть. Але ви будете засуджені на самотність.

Він замовк, одним духом вихилив склянку вина. Поль не зворухнулася.

— Жахливий вирок,— усміхнулася вона.

— Найстрашніший,— промовив він.— Я не знаю ні страшнішого, ні більш неминучого вироку. Особисто для мене немає нічого страшнішого. А втім, як і для будь-кого іншого. Тільки ніхто в цьому не зізнається. А мені часом хочеться вити: я боюся, боюся, любіть мене!

— Мені теж,— мимоволі вихопилося у Поль.

І в ту ж мить перед нею постала її кімната із запнутими шторами, стіна навпроти ліжка, старомодна картина па стіні, ліворуч — маленький комодик. Все те, на що вона дивилася щодня вранці і ввечері, все те, па що вона напевне дивитиметься і через десять років. Ще самотніша, ніж тепер. Роже, ну що він коїть, той Роже? Він не має права, ніхто не має права засудити її на самотню старість, ніхто, навіть вона сама...

— Зараз я вам, мабуть, здаюся ще смішнішим і плаксивішим, ніж учора,— тихо сказав Сімон.— Чи, може, ви думаєте, що, мовляв, молодий чоловік вирішив зіграти комедію, сподіваючись вас розчудити?

Він сидів навпроти неї, у його світлих очах мерехтіла тривога, а обличчя було таке гладеньке й щире, що Поль захотілося торкнутись його рукою.

— Ні-ні,— відповіла вона,— я подумала... подумала, що ви замолодий ще для цього. І, безумовно, вас люблять.

— Для кохання потрібні двоє. Ходімо погуляємо трохи. Зараз чудова погода.

Вони вийшли, він узяв її під руку, і вони пройшли кілька кроків мовчки. Осінь лагідно проникала в серце Поль. Мокре, руде, уже напівзатоптане листя злипалося, помалу перемішувалося з землею. Вона відчула ніжність до цієї безмовної постаті, на руці якої спочивала її власна рука. Цей незнайомиць на кілька хвилин став товаришем, супутником, кимось, із ким ідеш безлюдною алеєю під кінець року. Поль завжди відчувала ніжність до своїх супутників, чи то на прогулянці, чи в житті, вдячність за те, що вони вищі па зріст, що вони такі відмінні від неї і водночас такі близькі. Їй уявилося обличчя Марка, її чоловіка, якого вона залишила, і разом з ним залишила легке життя, і ще одне обличчя, інше, обличчя того, котрий її дуже кохав. І нарешті обличчя Роже, єдине обличчя, що в її пам'яті поставало живим і мінливим. Троє супутників у житті

однієї жінки, троє добрих супутників. Хіба цього мало?

— Ви засмучені? — запитав Сімон.

Вона обернулася до нього і мовчки всміхнулася. Вони йшли і йшли.

— Я хотів би,— сказав Сімон приглушеним голосом.— Я хотів би... Я вас зовсім не знаю, але хотів би, щоб ви були щасливою. Я... я захоплений вами.

Але вона його вже не слухала. Було пізно. Роже вже дзвонив, щоб запросити її куди-небудь на каву. А її нема вдома. Роже пропонував поїхати десь у суботу, провести вихідні разом за містом. Чи зможе вона звільнитися до того часу від своєї роботи? І чи не перехоче він? А може, це тільки одна з тих обіцянок, які виривало у нього кохання, ніч, коли (Поль добре це знала) він не уявляв собі без неї свого життя, і коли їхнє кохання здавалось таким очевидним, вагомим, що він уже переставав опиратися. Та досить йому було зачинити за собою двері її квартири, вдихнути на вулиці дразливий запах своєї незалежності, як вона знову втрачала його. По дорозі назад Поль майже весь час мовчала, потім подякувала Сімонові й заявила, що буде рада, якщо він коли-небудь подзвонить їй. Сімон, завмерши на місці, дивився їй вслід. Він почував себе дуже стомленим і незграбним.

Розділ V

Це й справді був приємний сюрприз. Роже потягся до нічного столика і дістав сигарету. Молода жінка, що лежала поруч, хихикнула.

— Чоловіки завжди після цього курять. Зауваження не вельми оригінальне! Роже простяг їй

пачку сигарет, але вона заперечливо похитала головою.

— Мейзі, можна вас про щось запитати? Що на вас сьогодні найшло? Ми знайомі уже два місяці, і ви й на крок не відходили від Шереля...

— Шерель корисний для мене, для моїх справ. Але ж мені хочеться трохи й розважитись. Розумієш?

Роже подумки відзначив, що вона з тих жінок, які в ліжку автоматично переходять на "ти". Він засміявся.

— А чому саме зі мною? На цьому коктейлі були дуже милі хлопчики.

— Ти знаєш, хлопчики тільки й знають, що плескати язиком. І потім, ти маєш до цього смак, це на тобі написано. Повір, такі зустрічаються все рідше. Жінки це відчувають. І не кажи мені, що ти не звик до швидких перемог...

— Але ж не до таких швидких,— засміявся він.

Вопа була дуже гарненька. В її тісній голівці напевно роїлося безліч дрібненьких ідейок про життя, про чоловіків, про жінок. Якби він був наполегливіший, вона охоче поясмила б, як, на її думку, треба жити на світі. Було б, мабуть, навіть цікаво. Як і щоразу, він почувався розчуленим і бачив себе немов збоку, мало не жахаючись на думку, що всі ці прекрасні й такі різні тіла, які він так любив відкривати для себе, блукають вулицями, блукають у житті і що водять їх отакі обмежені й непевні голівки. Він погладив їй коси.

— А ти, ти, видно, лагідний,— сказала вопа.— Такі, як ти, здоровенні ломовики,

завжди лагідні.

— Звісно, лагідний,— неуважно погодився він.

— Мені не хочеться розлучатися з тобою,— вела вона далі.— Якби ти знав, який він зануда, отой Шерель.

— Я цього ніколи не знатиму.

— А чи не податися нам кудись на два дні, Роже? На суботу й неділю. Не хочеш? Всі ці два дні ми навіть нікуди не виходили б, уявляєш, велика кімната, за містом...

Він глянув на неї. Вона підвелася на лікті, й він бачив, як у неї па шиї б'ється голуба жилка; вона дивилася на нього так, як під час сьогоднішнього визначного коктейлю. Він усміхнувся.

— Скажи "згоден", ну ж бо, швидше, чуєш!..

— Ну ж бо, швидше,— повторив він, перевертаючи її на себе.

Вона з якимось квоктанням укусила його за плече, і в нього майнула думка, що навіть любощам можна віддаватися по-дурному.

— Шкода,— сказала Поль,— Що ж, бажаю добре попрацювати, не жени машину. Цілую.

Вона поклала трубку. Пропали її вихідні. Як пояснив Роже, він мав їхати у суботу в Лілль щось залагодити зі своїм тамтешнім компаньйоном. Може, й правда. Вона завжди переконувала себе, що це правда. Несподівано їй при-

гадався замиський готель, де вони, як правило, зупинялися, дрова, що палахкотять у каміні, кімната з легким запахом нафталіну, і вона уявила собі, якими могли б бути найближчі вихідні, уявила прогулянки і розмови з Роже, вечір і пробудження вранці поруч нього, коли попереду хтозна-скільки вільного часу, цілий день, теплий і рівний, як пісок на пляжі. Вона повернулася до телефону. Можна пообідати з приятелькою, піти ввечері пограти у бридж... Але їй нічогісінько не хотілося. І водночас страшно було двох днів самотини. Вона чисто по-жіночому ненавиділа такі неділі в самотині: книжки, які читаєш у ліжку, намагаючись якомога розтягти читання, переповнені кінотеатри, можливо, коктейль чи обід у чийсь компанії, а коли повернешся знову додому — неприбрана постіль і таке враження, ніби ти й хвильки не жила від самого ранку. Роже сказав, що подзвонить узавтра. Він говорив знайомим їй аж надто лагідним голосом. Перше ніж іти з дому, вона зачекає його дзвінка. В усякому разі, їй треба прибрати в квартирі, зайнятися тим, до чого її завжди привчала мати, тобто тисячею буденних жіночих справ, яких Поль у душі не терпіла. Ніби час — нікчемне створіння, тільки й варте того, щоб його убптп. Проте зараз вона майже шкодувала, що не має смаку до таких речей. Може, й справді настає пора, коли треба по брати штурмом життя, а боронитися, відбиватись від нього, як від нетактовної давньої приятельки. Невже й для Поль уже настав цей час? І їй вчулося за спиною глибоко зітхання, мов багатоголосим хором вимовлене "вже".

Тієї ж суботи, о другій годині, вона вирішила подзвонити мадам Ван ден Беш. Якщо та дивом не в Довілі, можливо, вона зможе попрацювати з нею після обіду. Коли їй чого й хотілося, то тільки цього. "Зовсім як чоловікам,— подумала Поль,— які в неділю йдуть

на роботу, аби тільки не бути зі своєю сім'єю". У мадам Ван ден Беш трохи боліла печінка, вона явно нудьгувала і захоплено прийняла пропозицію Поль. Прихопивши безліч різноманітних зразків, Поль прибула на проспект Клебер. Там її зустріла сама

2 3—380

33

Ван ден Беш у квітчастому халаті, зі склянкою мінеральної води "Евіан" у руці і з нездоровим рум'янцем на обличчі. У Поль промайнула думка, що Сімонів батько мав бути неабияким красенем, щоб урівноважити банальність такого обличчя.

— Як поживає ваш син? Знаєте, якось увечері ми зустріли його.

Поль не додала, що напередодні обідала з ним, і сама здивувалася своїй потаємності. Обличчя її співрозмовниці зараз же набуло мученицького виразу.

— Звідки мені це знати? Він майже не розмовляє зі мною, нічого не розказує, хіба що повідомляє, що залишився без грошей. До того ж він випиває. Та й батько його випивав.

— Щось він не схожий на алкоголіка,— усміхнулася Поль.—У неї перед очима постало гладеньке Сімонове обличчя з ніжним рум'янцем, як у випеченого англієця.

— А він вродливий, правда ж?

Ван ден Беш пожвавішала, витягла купу альбомів, де можна було побачити Сімона в дитинстві, Сімона з кучериками на плечах верхи на поні, Сімона — ліцеїста з наляканим поглядом тощо. Напевно, у них були сотні його фотографій, і Поль у душі враділа, що він не став ні негідником, ні сексуальним збоченцем.

— Але настає день, коли діти віддаляються від батьків,— сумно зітхнула мати.

І за мить вона стала тією легковажною жінкою, якою напевне завжди була.

— Треба сказати, він просто відбою не має...

— Ще б пак,— чемно сказала Поль.— Ви б не хотіли подивитись на зразки цих тканин, тут є один...

— Називайте мене Терезою, будь ласка.

Вона стала приязною, веліла принести чаю, засипала Поль запитаннями. Поль подумала, що Роже спав з нею двадцять років тому, і марно шукала решток привабливості на цьому обважнілому обличчі. Водночас вона відчайдушно

намагалася перевести розмову на свою роботу, а Тереза знову й знову поверталась до інтимних звірянь. Так бувало завжди. В рисах обличчя Поль було щось урівноважене, горде, що викликало у співрозмовників цілі потоки слів.

— Ви, напевне, молодша за мене,— почала мадам Ван ден Беш (Поль не могла стримати посмішки, почувши оте "напевне"),— але ви розумієте, як може впливати обстановка, декоративне тло...

Поль не слухала її далі. Ця жінка когось їй нагадувала. І вона зрозуміла, що мадам Ван ден Беш їй нагадує ту Терезу, яку напередодні зобразив Сімон. І ще подумала, що в нього безперечний дар імітації і так само безперечна жорстокість, прихована за зовнішньою сором'язливістю. Адже кинув він їй в обличчя: "Я звинувачую вас у тому, що ви не зазнали кохання... ішли в житті манівцями і з усім емирилися... я засуджую

вас на самотність". Чи не її він мав на увазі? Невже він здогадався? Чи не навмисне він усе це сказав? На цю думку вона спалахнула гнівом.

Вона більше не слухала нескінченної Терезиної балаканини й аж здригнулася, коли увійшов Сімон. Він зупинився як укопаний, скорчив гримаску, щоб приховати радість, і та його радість розчулила Поль.

— О, я прийшов саме вчасно. Зараз я вам допоможу.

— На жаль, я мушу вже йти.

Їй хотілось якомога скоріше вийти, втекти від очей матері й сина, відсидітись удома з книжкою в руках. Зараз вона мала б їхати в машині разом з Роже, вмикати й вимикати приймач, сміятися з ним і лякатись, коли в ньому прокидалася сліпа запеклість автомобіліста, через яку їм інйоли заглядала у вічі смерть.

Вона повільно встала.

— Я проведу вас,— запропонував Сімон.

Уже на порозі вона обернулася до нього і вперше, відколи він увійшов, подивилась йому в обличчя. Він мав поганий вигляд, і Поль не втрималась,— щоб не сказати йому про це.

2*

35

— Просто погода така,— пояснив він.— Чи не можна провести вас униз?

Поль здвигнула плечима, і обоє стали спускатися сходами. Він мовчки йшов позаду. На першому поверсі Сімон зупинився, і, не чуючи його кроків, Поль оглянулася. Він стояв, спершися на поруччя.

— Ви повертаєтесь?

Електричні лампочки, що вмикаються на кілька хвилин, погасли, і на широкі сходи падало тепер лише тьмяне світло з вузького вікна. Поль глянула вздовж стіни, шукаючи, де вмикач.

— Кнопка позаду вас,— обізвався Сімон.

Він зійшов з останньої сходинки і підступив до неї. "Зараз він на мене накинеться",— з нудьгою подумала Поль. Він простяг до вмикача руку з лівого боку її голови, увімкнув світло, а правою рукою сперся на стіну з другого боку, Поль не могла й ворухнутися.

— Пропустіть мене,— дуже спокійно сказала вона.

Він нічого не відповів, тільки нахилився й обережно поклав голову їй на плече. Вона почула гучне биття його серця і несподівано для самої себе схвилювалася.

— Пустіть, Сімон... мені це неприємно.

Але він навіть не зворухнувся. Тільки двічі прошепотів: "Поль, Поль", а вона дивилась поза його плечем просто на сходову клітку, велику, сумну й мовчазну.

— Сімончику,— тихо сказала вона,— дозвольте мені пройти.

Він одхилився, і, вже йдучи, вона ледь усміхнулася йому.

Розділ VI

У неділю, прокинувшись, Поль знайшла під дверима записку на зразок тих, які

колись поетично називали голубими. І вона справді здалася їй поетичною, бо на ясне, вмите дощами осіннє небо зійшло сонце й заповнило кімнату теплим світлом і тінями. "В залі Плейель о шостій гарний концерт,— писав Сімон.— Чи любите ви Брамса? Пробачте за вчорашнє". Поль усміхнулася. Усмішку в неї викликало друге речення: "Чи любите ви Брамса?" Такі запитання ставили їй хлопчики, коли вона мала сімнадцять. Звичайно, і пізніше також ставили подібні запитання, тільки не прислухалися до відповідей. Але у її колі і в такі літа хіба хто кого слухає? Та чи ж любить вона Брамса?

Вона ввімкнула програвача, порилася серед своїх платівок і знайшла на зворотному боці увертюри Вагнера, яку знала напам'ять, концерт Брамса, що його жодного разу ще не ставила. Роже любив Вагнера. Він завжди казав: "Чудово, стільки гуркоту, фце так музика". Вона поставила коп-церт, початок видався їй занадто романтичним, і вона перестала слухати. Похопилася лише тоді, як скінчилася платівка, і дорікнула собі за неуважність. Тепер їй потрібен був тиждень для того, щоб дочитати книжку, вона не зразу знаходила сторінку, на якій зупинилася, забувала й мелодії, її увагу поглинали тільки зразки тканин та чоловік, якого ніколи не було поряд. Вона втрачала себе, втрачала свою стежку в житті і ніколи не віднайде себе знову. "Чи любите ви Брамса?" Вона підійшла на хвилинку до відчиненого вікна, в очі їй ударило сонце і на мить засліпило. І оте коротеньке речення: "Чи любите ви Брамса?" раптом відкрило перед нею безмір усього забутого: усе, що пішло в минуле, усі запитання, які вона свідомо уникала собі ставити. "Чи любите ви Брамса?" Чи любить вона ще хоч що-небудь, крім самої себе і свого власного існування? Звичайно, вона казала, що любить Стендаля, знала, що любить його. Саме так: знала. І, може, вона тільки знала, що любить Роже. Добре засвоєні істини. Надійні віхи. Їй захотілося з ким-небудь порозмовляти, як бувало у двадцять років.

Вона подзвонила Сімонові. Вона ще не знала, що скаже йому. Можливо: "Я не знаю, чи люблю Брамса, навряд".

Вона не знала, чи піде на концерт. Це залежатиме від того, що він їй скаже, від інтонації його голосу. Вона вагалася, і це вагання було їй приємне. Але Сімон поїхав обідати десь за місто і приїде переодягтись о п'ятій вечора. Поль поклала трубку. А тим часом вирішила піти на концерт. Вона думала: "Я йду це на зустріч із Сімоном, а на зустріч із музикою; можливо, я щонеділі ходитиму туди на денні концерти, якщо там не відразлива атмосфера: це непогане заняття для самотньої жінки". І водночас їй було страшенно шкода, що сьогодні неділя і вона не може негайно побігти до крамниці й накупити свого улюбленого Моцарта разом з кількома платівками Брамса. Вона тільки боялася, щоб Сімон на концерті не тримав її за руку; боялась тим дужче, що передбачала це, а підтвердження передчуттів наганяло па неї нестерпну нудьгу. Коли вона любила Роже, то ще й тому, що він ніколи не робив того, чого вона сподівалась у звичайних ситуаціях, і повадився завжди трохи не так, як інші.

О шостій, уже в залі Плейель, вона опинилася у вирі натовпу і ледве знайшла Сімона, який мовчки простяг їй квитка; вони швидко збігли сходами серед гамору й метушні бі-летерш.

Зала була велика, темна, з оркестру долинали незграйні звуки різних інструментів, ніби такий вступ мав згодом допомогти публіці краще оцінити чудо музичної гармонії. Поль повернулася до свого сусіда.

— Мушу сказати, я не знала, чи люблю Брамса.

— А я не знав, чи ви прийдете,— відповів Сімон.— Запевняю вас, мені байдужісінько, любите ви Брамса чи ні.

— Як вам велося за містом? Він здивовано глянув на неї.

— Я вам дзвонила,— зізналася Поль,— хотіла сказати, що... що я прийду.

— А я так боявся, що ви подзвоните й відмовитесь або зовсім не подзвоните, що аж утік,— сказав Сімон.

— Гарно на природі? Куди ви їздили?

З якоюсь гіркою втіхою вона уявила собі Уданське узвишся в надвечірньому світлі, і їй захотілося послухати розповідь Сімона. О цій годині вони з Роже спинилися б у Сетейлі і йшли б знайомою дорогою попід рудими кронами дерев.

— Я катався,— сказав Сімон,— і не дививсь на назви. Вже починають...

Залунали оплески, диригент уклонився публіці, звів свою паличку, і вони обоє розслабилися в кріслах разом з двома тисячами слухачів. Виконували концерт, що здавався Сімонові досить знайомим,— трохи патетичний, часом надто патетичний. Він чув дотик ліктя Поль і з кожним злетом музики ніби й собі відривався від землі. Та як тільки музика починала завмирати, він знову чув покашлювання сусідів, помічав химерної форми череп чоловіка, що сидів на два ряди попереду, особливо відчував свій гнів. У готелі поблизу Уданського узвишся він зустрів Роже з якоюсь дівчиною. Роже підвівся й привітався до Сімона, не відрекомендувавши його тій дівчині.

— Мені здається, ми з вами надто часто зустрічаємось. Від несподіванки Сімон промовчав. Роже погрожував

йому очима, наказував мовчати про цю зустріч; дякувати богу, він хоч не дивився на нього по-змовницькому, як бабій на бабія. То був лютий погляд. Сімон промовчав. Роже він не боявся, він боявся завдати болю Поль. Ніколи з Поль не станеться нічого поганого з його вини, він заприсягся собі в цьому; вперше в житті у нього виникло бажання захистити когось від біди. Йому, якому всі жінки швидко набридали, навіть лякали його своїми зізнаннями, своїми таємницями, своїм прагненням будь-що нав'язати йому роль чоловіка-покровителя, йому, Сімонові, такому звиклому до втеч, раптом забажалось повернутися й чекати. Але доки чекати? Доки ця жінка зрозуміє, що кохає пересічного хама? Однак саме такі речі доходять до свідомості найповільніше в світі... Вона, напевне, журиться, мабуть, з усіх боків обмірковує поведінку Роже, може, помітила вже тріщину в їхніх стосунках. Раптом над оркестром злетів голос скрипки, відчайдушно забився на надривній ноті й затих, а на нього накотилася хвиля звуків решти оркестрових інструментів. Сімон ледве втримався, щоб не обернутися, не пригорнути до себе Поль і не поцілувати її. Так, поцілувати... Він уявив, як нахиляється над нею, як його губи торкаються її уст, вона закидає руки на його шию... Він заплющив очі. Побачивши вираз його обличчя, Поль подумала, що V він і справді

меломан. Та в цю хвилину його тремтлива рука знайшла її руку, і Поль нетерпляче вивільнила її.

Після концерту він повів її пити коктейль, тобто вона випила апельсинового соку, а він — подвійний нерозведе-пий джин. Поль подумала, що страхи мадам Ван ден Беш, певно, небезпідставні. З блискучими очима, розмахуючи руками, Сімон говорив про музику, але вона слухала його неуважно. Можливо, Роже пощастить вчасно виїхати з Лілля, і вони ще встигнуть разом повечеряти. Крім того, на них уже оглядалися. Сімон був надто вродливий або надто молодий, а вона вже ні, принаймні як па його супутницю.

— Ви мене не слухаєте?

— Чому ж, слухаю. Але пора вже йти. Мені мають подзвонити додому, і, крім того, на нас усі дивляться.

— Але ж ви мали б звикнути до цього! — захоплено вигукнув Сімон. Завдяки музиці й джинові він почував себе остаточно закоханим.

Поль засміялася: часом він буває неймовірно зворушливим.

— Попросіть рахунок, Сімоне.

, Він послухався її так неохоче, що вона вперше за весь вечір уважно подивилась на нього. А що, коли він потроху закохується в неї, що, коли його гра обернеться проти нього самого? їй здавалось, він тільки прагне нових перемог, але він, мабуть, простіший, чутливіший і не такий уже й марнославний. Дивно, проте саме його незвичайна врода шкодила йому в її очах. Вона вважала його аж занадто вродливим. Надто вродливим, щоб бути щирим.

Якщо це справді так, вона даремно зустрілася з ним, краще було б відмовитись. Сімон покликав офіціанта і, не кажучи й слова, крутив у руках свою склянку. Він замовк несподівано. Поль поклала долоню на його руку.

— Не сердьтеся на мене, Сімоне, я трохи поспішаю. На мене, певно, чекає Роже.

Того першого вечора, в "Режіні", Сімон її запитав: "Чи любите ви Роже?" Що вопа відповіла йому? Вона вже не пригадує. У всякому разі він повинен знати.

— А,— сказав він,— Роже... Мужчина. Неперевершений чоловік.

Поль не дала йому договорити.

— Я люблю його,— сказала вона і відчула, що червоніє, їй здалося, що вона промовила 'це якимсь театральним тоном.

— А він?

— І він мене теж.

— Ще б пак. Усе чудово у цьому найчудеснішому із світів.

— Не вдавайте з себе скептика,— лагідно сказала вона.— Ви ще замолодий для цього. У вашому віці ви маєте вірити у майбутнє, ви...

Він ухопив її за плечі і струсонував.

— Не глузуйте з мене, перестаньте зі мною так розмовляти...

"Я геть забуваю, що він чоловік,— подумала Поль, намагаючись вивільнитися.— У цю хвилину в нього обличчя зрілого чоловіка, приниженого чоловіка. Та й справді:

йому не п'ятнадцять, а двадцять п'ять!"

— Якщо я й глузую, то не з вас, а з вашої поведінки,— м'яко сказала вона.— Ви граєте...

Він відпустив її. Вигляд у нього був стомлений.

— Справді граю,— погодився він.— Перед вами я грав і роль молодого блискучого адвоката, і роль поклонника, і роль зманіженої дитини, і хтозна-які ще ролі. Але відколи я познайомився з вами, усі свої ролі я граю тільки для вас. Вам не здається, що це кохання?

— Непогане визначення кохання,— усміхнулася Поль. На якусь хвилину вони зніяковіло замовкли.

— Я волів би грати роль пристрасного коханця,— промовив Сімон.

— Адже я вам сказала: я люблю Роже.

— А я — я люблю свою матір, свою стареньку няню, свою машину...

— Я не бачу між цим зв'язку,— урвала вона його.

Її поривало встати й піти. Як може оцей маленький недорослий хижак збагнути її історію, їхню історію,— п'ять років радощів, сумнівів, тепла і мук? Ніхто не зможе розлучити її з Роже. І Поль відчула таку вдячність своєму коханому за цю певність, таку ніжність до нього, що мимоволі сперлась на стіл.

— Ви любите Роже, але ви самотня,— промовив Сімон.— Ви самотня в неділю; вечеряєте ви також сама, і, мабуть, ви... ви часто спите сама. А я спав би поруч, цілу ніч тримав би вас у своїх обіймах, цілував би вас, поки ви спите. Я, я ще можу кохати. А він уже ні. Ви самі це знаєте...

— Ви не маєте права...— обурено промовила вона, встаючи.

— Я маю право казати, що думаю. Маю право закохатися в вас і, якщо зможу, відняти вас у нього.

Але Поль була вже на вулиці. Сімон підвівся і знову сів, обхопивши руками голову. "Мені потрібна вона,— думав він,— мені потрібна вона... інакше я дуже страждатиму".

Розділ VII

Вихідні минули досить приємно. Ця Мейзі — вона манірно зізналась йому, що насправді її звати Марсель, але це ім'я, звичайно, здавалося їй занадто простим з огляду на її претензії майбутньої кінозірки — ця Мейзі дотримала слова. Лігши, вона вже не вставала з ліжка на відміну від деяких знайомих Роже, для яких існували години коктейлю, сніданку, обіду, чаю і таке інше, що були завжди приводом показати свої туалети. Цілих два дні вони не виходили з номера, вийшли один лише раз, і він, природно, наткнувся на того молоденького красеня, Терезиного синка. Звісно, навряд чи хлопчисько десь зустріне Поль, та все ж Роже відчував невиразну тривогу. Поїздка до Лілля була все ж таки грубуватою вигадкою, хоча він не вважав, що ображає Поль своєю зрадою чи навіть своєю брехнею. Але його зради не повинні лишати слідів ні в часі, ні в просторі. "А знаєте, в неділю я зустрів в Удані вашого приятеля, він обідав там у ресторані". Він уявляв, як Поль сприйме ці слова: вона нічого не скаже, тільки на секунду відведе погляд. Змучена Поль... Цей образ давно вже втратив свою новизну для

Роже, він так часто гнав його з-перед очей, що йому й самому вже було соромно; соромився він і своєї радості від того, що сьогодні знову побачить Поль, поїде до неї відразу, як тільки підкине додому Мейзі—Марсель. Але Поль цього не знатиме. За ці два дні вона, мабуть, відпочила без нього, він таки надто часто вечорами забирає її з дому; вона грала з друзями в бридж, прибирала в квартирі, читала оту нову книжку... І раптом Роже сам здивувався, чому він так наполегливо силкується відгадати, що робила Поль у неділю.

— Ти добре водиш машину,— почувся поруч нього голос, і він, стрепенувшись, подивився на Мейві.

— Ти так вважаєш?

— А втім, ти все добре робиш,— додала вона, знеможе-но відкинувшись на спинку сидіння.

Йому кортіло сказати, щоб вона забула про все, хоч на секунду забула про своє струнке тільце і про свої вдоволені апетити. Вона, закохано засміялася, тобто їй здалося, ніби вона закохано засміялася, взяла його руку й поклала собі на стегно. Воно було пружне й тепле, і він усміхнувся.

Мейзі виявилась дурненькою балакучою комедіанткою. Сприймаючи в коханні лише один бік, вона надавала йому особливої гостроти, а її манера зводити нанівець будь-який прояв ніжності, дружнього ставлення чи зацікавлення Роже робила її ще спокусливішою. "Хтине, самозакохане і вульгарне створіння, з яким мені ніпрощо розмовляти, але яке дає мені море насолоди". Він голосно засміявся. Вона не спитала, чому він сміється, а мовчки простягла руку до приймача. Роже простежив очима за її жестом... Що сказала того вечора Поль, вмикаючи радіо? Щось із приводу радіо та їхніх вечорів?.. Він уже точно не пам'ятав. Передавали якийсь концерт; Мейзі пошукала іншої музики, та оскільки нічого кращого не було, повернулась на попередню хвилю. "Ви слухали концерт Брамса",— оголосив диктор цапиним голосом, і почувся шум оплесків.

— Коли мені було вісім років, я хотів стати диригентом,— сказав Роже.— А ти?

— А я хотіла зніматися в кіно,— відповіла Мейзі.— І я доскочу свого.

Він подумав, що це цілком можливо, очевидно, таки доскочить, і зупинив машину перед її під'їздом. Вона вчепилася за відлогу його піджака.

— Завтра я вечеряю 8 моїм осоружним покровителем. Але мені хочеться скоро-скоро побачитися знову з моїм маленьким Роже. Я тобі подзвоню, як тільки випаде вільна хвилина.

Роже всміхнувся, його тішила роль таємного молодого коханця, тим паче, що суперник був чоловік його віку.

— А ти? — запитала вона.— Ти зможеш? Мені казали, що ти не вільний...

— Я вільний,— відповів він, трохи кривлячись. Не буде ж він, зрештою, розмовляти з нею про Поль! Вона виплигнула на тротуар, помахала ручкою з дверей під'їзду, і він поїхав. Остання фраза трохи бентежила його. "Я вільний" означало: "вільний від обов'язків". Роже натиснув на газ; він хотів чимшвидше побачити Поль,— лише вопа

може його заспокоїти і, звичайно, заспокоїть.

Мабуть, вона щойно повернулася, бо ще не встигла скинути пальта; лице в неї було бліде, і коли він увійшов, вона припала до нього, увіткнувшись обличчям у його плече, і завмерла. Він обняв її, притиснувся щокою до її кіс і чекав, поки вона заговорить. Добре, що він поспішав до неї, він їй був потрібен, з нею, напевне, щось сталося, і, подумавши, що його таки не обмануло передчуття, він відчув, якою безмежною стала його ніжність до неї. Він її опора. Звичайно, вона і сильна, і незалежна, і розумна, але він чудово знав, що в ній більше жіночності, ніж у будь-якій із жінок, що зустрічалися на його шляху. Саме тому він їй конче потрібний. Вона тихо вивільнилася з його обіймів.

— Вдало з'їздив? Як Лілль?

Він мигцем глянув на неї. Ні, звичайно, вона ні про що не здогадується. Вона не з тих, хто розставляє чоловікам такі пастки. Він звів брови.

— Так собі. А ти? Що з тобою?

— Нічого,— сказала вона і відвернулася. Він не наполягав: згодом сама все розповість.

— А що ти робила?

— Вчора я працювала. А сьогодні була на концерті в залі Плейєль.

— Ти любиш Брамса? — з усміхом запитав він.

Вона стояла до нього спиною і обернулася так різко, що він на крок відступив.

— Чому ти питаєш?

— Повертаючись, я чув частину концерту по радіо.

— Так, його транслювали, це правда... Але мене дивує твоя несподівана любов до музики...

— А мене твоя. Чого це раптом ти надумалась? Я гадав, ти граєш в бридж у Даре або...

Поль увімкнула в маленькій вітальні світло. Стомленим рухом скинула пальто.

— Молодий Ван ден Беш запросив мене на концерт; робити мені було нічого, до того ж я не могла згадати, чи люблю Брамса... Повіриш?.. Я не могла згадати, чи люблю Брамса...

Вона засміялася, спочатку тихо, потім дедалі голосніше. У голові Роже 8дійнявся цілий вихор думок. Сімон Ван ден Беш? Чи не розповів він про їхню зустріч... в Удані? І чого вона раптом сміється?

— Поль,— сказав він,— заспокойся. І взагалі, що ти робила з тим хлопчиськом?

— Слухала Брамса,— відповіла вона і знов засміялася.

— Та годі говорити вже про Брамса...

— Але ж ішлося саме про нього...

Він узяв її за плечі. Від сміху на очах у неї виступили сльози.

— Поль,— промовив він.— Моя Поль... Що тобі наговорив той тип? І взагалі, що він од тебе хоче?

Роже аж кипів люттю. Він почував, що його вибили з сідла, пошили в дурні.

— Звісно, йому двадцять п'ять років,— промовив він.

— Як на мене, то це вада,— м'яко сказала Поль, і він знову її обняв.

— Поль, я тобі так вірю, так вірю! Для мене нестерпна сама думка про те, що тобі може сподобатись якийсь нікчемний вітрогон.

Він міцно пригорнув її до себе. Несподівано він уявив, як Поль простягає руки до іншого, як Поль цілує іншого, дарує свою ніжність, свою увагу іншому; він мучився.

"Чоловіки нічого не хочуть розуміти",— подумала без гіркоти Поль.— "Я тобі так вірю, так вірю, що можу зраджувати тебе, лишати тебе саму й не можу навіть уявити, що ти відповіси мені тим самим. Чудасія, та й годі!"

— Він гарненький, але в ньому немає нічого цікавого,— промовила вона.— Оце і все. Де ми з тобою повечеряємо?

Розділ VIII

"Вибачте мені,— писав Сімон.— Я справді не мав права так говорити. Я ревнував, хоча мені здається, що ревнувати можна лише ту людину, яка належить тобі. У всякому разі я, десь-найпевніш наганяв на Вас нудьгу. Незабаром Ви позбудетесь мене,— я їду зі своїм шановним метром у провінцію вивчати матеріали якогось судового процесу. Ми житимемо у старому сільському домі його приятелів. Уявляю: постіль там пахнутиме вербеною, в кожній кімнаті топтитиметься камін, і щоранку під моїм вікном співатимуть пташки. Але я знаю: цього разу я не зможу грати роль буколічного пастушка. Ви спатимете поруч мене, я Вас уявлятиму на відстані простягнутої руки, освітленою полум'ям каміна; я там затримаюся якнайдовше. Не вірте — навіть якщо Ви ніколи не 'Захочете мене бачити,— не вірте, що я не кохаю вас.

Ваш Сімон".

Лист вислизнув з пальців Поль, упав на ковдру, потім на килим. Поль знов опустила голову на подушку, заплющила очі. Він напевне кохає її. Вона погано спала і з самого ранку почувала себе стомленою. Чи не через оту коротеньку фразу, що вихопилась у Роже, коли вона напередодні розпитувала його про дорогу назад; він сказав коротеньку фразу, на яку вона спочатку навіть не звернула уваги, але він ватнувся і останні слова пробурмотів ледве чутно.

"Звичайно, повертатися в неділю завжди противно... Але зрештою на автостраді, навіть забитій машинами, завжди можна їхати з доброю швидкістю..."

Якби він не змінив інтонації, вона, без сумніву, нічого не помітила б. Якийсь підсвідомий рефлекс, страшний рефлекс самозахисту, вкрай загострений у неї за останні два роки, допоміг би їй миттю уявити чудову нову автостраду на Лілль. Однак він не доказав, вона про все здогадалась, але навіть не подивилася на нього і ще й сама мусила через чверть хвилини відновлювати їхній діалог спокійних людей. Аж до кінця вечері вони розмовляли в спокійному тоні, проте їй здавалося, що втома й знесилення, які її гнітили більше, ніж ревності й цікавість, ніколи не покинуть її. Перед собою вона бачила таке знайоме і кохане лице, очі, що допитливо вдивлялися в неї, намагаючись збагнути: здогадалася чи ні, очі, що, як жорстокий кат, шукали на її обличчі слідів страждання. І вона подумала: "Невже йому не досить того, що він завдав мені болю?"

Краще хай би кже був байдужий до моїх мук". І їй здавалося, що вона ніколи не зможе підвестися з стільця, не зможе перетнути зал ресторану з такою легкістю і грацією, яких він чекав від неї, не зможе навіть сказати йому "до побачення" на порозі свого дому. Зараз їй хотілось бути здатною на інше: виляти його найпослідущими словами, жбурнути в обличчя його ж склянку, відкинути геть власну гідність, усе, завдяки чому вона викликала в людей повагу, позбутися всього, чим вона відрізнялася від доброго десятка його шльондр. Вона сама воліла б бути такою, як вони. Він їй немало торочив, що знаходить у них; він, мовляв, є такий, як є, і ні з чим не бажає критися від неї. Так, по-своєму він порядний. Та інколи вона задумувалась: чи порядність, єдина порядність, яка тільки можлива у цьому заплутаному житті, не в тому й полягає, щоб досить сильно когось кохати, принести щастя іншому? Навіть у разі потреби відмовляючись від своїх улюблених теорій.

Сімопів лист так і залишився на килимі; встаючи з ліжка, Поль наступила на нього. Вона підняла його і перечитала. Потім відчинила шухляду столу, взяла ручку, папір і написала відповідь.

Сімон лишився у вітальні сам, не бажаючи штовхатись у натовпі вболівальників, які після закінчення процесу прийшли вітати його великого наставника. Будинок був холодний і сумний, минулої ночі Сімон мерз; у вікні виднів нерухомий пейзаж: двоє голих дерев і лужок, де серед пожовклої трави помалу гнили двоє плетених крісел, які байдужий садівник лишив на поталу осінній негоді. Сімон читав англійський роман, якусь чудну історію про жінку, обернену в лисицю, і час від часу голосно сміявся, але ніяк не міг знайти зручної пози: він то клав ногу на ногу, то опускав їх додолу, але фізичне відчуття незручності поступово вклинювалось між ним і книжкою, і зрештою Сімоп устав, поклав роман і вийшов.

Він дійшов до ставочка у кінці парку, вдихаючи пахощі осіннього холоду, осіннього вечора, до яких домішувався запах вогнища,— удалині палили опале листя, і він бачив через паркан ледь помітний струмінь диму. Найбільше йому подобався саме цей запах, і він на секунду зупинився, заплющив очі й; глибоко вдихнув повітря. Подеколи якась пташка озивалась тихим скрипучим голосом, і ця бездоганно сумна картина, поєднання всіх відтінків суму, чимось полегшувала його власний сум. Він нахилився над темною водою, занурив у неї руку, подивився на свої худі пальці, які крізь воду здавалися посадженими навскоси, майже перпендикулярно до долоні. Він не ворухився, тільки повільно стиснув під водою руку в кулак, ніби сподівався піймати таємничу рибку. Він не бачив Поль уже сім днів, навіть сім з половиною. Вона, мабуть, одержала його листа, знизала плечима й заховала, щоб на нього не натрапив Роже і не став глузувати. Бо Поль добра, Сімон це знав. Вона і добра, й ніжна, і нещаслива — вона йому потрібна. Але як зробити, щоб вона це зрозуміла? Одного вечора в цьому похмурому будинку він спробував думати про неї так довго, так напружено, щоб його думки досягли її аж у далекому Парижі, і навіть спустився у самій піжамі в бібліотеку пошукати якусь книжку з телепатії. Але нічого, звісно, не знайшов. Все це було подиячому, він сам це розумів: коли треба було виплутатися зі скрутного становища, він

не раз удавався до дитячих вигадок або покладався на щасливий випадок. Але Поль належала до тих жінок, почуття яких потрібно заслужити, і він не міг заплющувати на це очі. Йому не вдасться полонити її лише своїми чарами. Навпаки, він відчував, що його зовнішність вадить йому в її очах. "У мене обличчя підмайстра з перукарні",— простогнав він, і пташка на секунду урвала свій надокучливий крик.

Він повільно поплентався додому, ліг на килим, підкинув у камін поліно. Незабаром прийде метр Флері зі скромно-тріумфальним виглядом, але ще самовпевненіший, ніж завжди. Він згадуватиме про знамениті процеси перед засліпленими його блиском провінціалками, а ті, трохи осоловілі, за десертом дедалі частіше поглядатимуть ледь затуманеними від бургундського очима на його молодого асистента, чемного і мовчазного, тобто на нього самого. "Ви можете мати успіх он у тієї, Сімоне",— шепне йому метр Флері й покаже на найстарішу з присутніх дам. Вони вже виїздили разом, але настирливі натяки знаменитого адвоката ніколи не заводили надто далеко ні одного, ні другого.

Його передчуття здійснилися. Правда, обід удався: такий веселий обід бував у його житті не часто. Сімон говорив не вгаваючи, перебивав знаменитого адвоката і зачарував усіх присутніх дам. Перед обідом метр Флері вручив йому листа, пересланого з проспекта Клебер на руанський суд. Лист був від Поль. Сімон тримав руку в кишені, торкаючись пальцями до листа, і всміхався від щастя. За жартами й розмовами він намагався якнайточніше пригадати зміст листа, повільно відновлював його в пам'яті.

"Сімончику,— вона завжди його так називала,— Ваш лист занадто сумний. Я не варта такого суму. До того ж я нудьгувала без Вас. Сама не збагну, що зі мною сталося". І вона ще раз написала його ім'я: "Сімон" і додала ще двоє чудових слів: "Повертайтеся скоріше".

І він повернеться негайно, як тільки скінчиться обід. Він мчатиме стрімголов до Парижа, проїде в неї попід вікнами, можливо, зустрінє її.

О другій годині він уже був проти її будинку, але не мав сили зрушити з місця. За півгодини перед ним зупинилась машина, Поль вийшла сама. Сімон, нерухомий, дивився, як Поль перейшла вулицю, помахала рукою вслід машині, що поїхала далі. Він, як і перше, не міг ворухнутися. Це була Поль. Він кохав її, він прислухався до цього кохання, яке кликало Поль, доганяло її, розмовляло з нею; Сімон слухав його закликаючи, налякано, відчуваючи тільки біль і спустошення.

Розділ IX

Озеро в Булонському лісі простяглося перед ними, освітлене тьманим сонцем, крижанисто холодне; лише один човняр, один із тих: дивних людей, котрі щоденно намагаються підтримувати свою форму, до якої зрештою всім байдуже,— їхня зовнішність така невиразна! — докладав неймовірних зусиль, ніби силкуючись повернути літо; його весло часом здіймало блискучий сніп води, сріблястий і майже недоречний тепер, коли крізь заляклі дерева проглядала зимова журба. Поль дивилася, як він уперто веслує, наморщивши лоба. Він обійде на байдарці острів і повернеться додому стомлений і самовдоволений; і вона бачила щось символічне у

цьому його щоденному впертому кружлянні навколо острова. Сімон, сидячи поруч неї, мовчав. Він чекав. Вона обернулася до нього і всміхнулася. Він також глянув на неї, але на усмішку не відповів. Йому здавалося, ніби немає нічого спільного між тією Поль, задля якої він напередодні на шаленій швидкості перетнув департамент, Поль, готовою віддатись йому, голою, покірною, як учорашня дорога, і ось цією Поль — спокійною, не дуже и радою їхній зустрічі, майже сонною,— що сиділа поряд нього на валізному стільці серед сірого набридливого краєвиду. Він був розчарований і, зумисне витлумачивши криво своє розчарування, вирішив, що вже не любить її. Отой тиждень одержимості в сумному сільському домі був досить яскравим прикладом, до якого безглуздя може його довести уява. Та все ж він не міг побороти в собі запаморочливого болісного жадання, що хвилию накочувалось від самої думки, як він кине назад це стомлене обличчя, боляче притисне її голову до бильця стільця і наблизить свої губи до її спокійних повних уст, із яких уже дві години зривалися заспокійливі люб'язні слова непотрібного йому втішання. Вона написала йому: "Повертайтеся скоріше". І він тепер каюся, що спрагло чекав цих слів, а ще більше — що так зрадив їм, що був, як дурень, па сьомому небі від щастя й довіри. Тепер він волів бути нещасливим з якихось поважних причин, ніж безпричинно щасливим. Він сказав їй це: вона відвела очі від весляра і пильно подивилася на Сі-мона.

— Сімончику, тепер усі такі. Отже, ваше бажання цілком природне.

Вона засміялася. Сьогодні вранці він примчав, як божевільний, на проспект Матіньйон, і вона зразу ж дала йому зрозуміти, що лист нічого не означає.

— І ЕСЄ ж таки,— повернувся він до того, що весь час мучило,— ви не з тих жінок, які будь-кому пишуть: "Повертайтеся скоріше".

— Я була зовсім сама,— зізналась Поль.— І в якомусь дивному стані. Очевидно, я не повинна була писати: "Повертайтеся скоріше", це правда.

Проте думала вона навпаки. Вона була щаслива, що Сімон поруч. До його приїзду вона почувала себе такою самотньою, такою самотньою! У Роже новий флірт (її не залишили у невіданні) з молоденькою жіночкою, схибну-тою на кіно; він, здається, скоріш соромиться нового зв'язку, хоча між ними ні разу не було про це мови; в інших випадках, коли він пишався собою, він не виставляв перед нею стільки різноманітних алібі. На тому тижні вони двічі вечеряли разом. Тільки двічі. Насправді, якби поруч по було цього хлопчика, що страждає через неї, вона ночувала б себе вкрай нещасливою.

— Ходімо звідси,— промовив він,— ви нудьгуєте.

Не заперечивши, вона підвелася. їй хотілося довести його до крайнощів, і вона сама на себе сердилася за це, мов за якусь жорстокість. Така жорстокість була ніби зворотним боком суму, безглуздою потребою помститись на тому, хто ні в чому не винен. Вони сіли в маленький автомобіль-чик Сімона, і він гірко посміхнувся, пригадавши, якою уявляв собі цю першу після розлуки поїздку разом: правою рукою він тримає руку Поль, а машину веде самою лівою, творячи чудеса спритності, і до нього схиляється прекрасне обличчя Поль. Він навмання простяг руку в її бік, і вона взяла її у свої долоні. Вона подумала: "Невже я не можу хоч раз, один-однісінький раз

подуріти?" Сімон зупинив машину, Поль нічого йому не сказала, і він подивився на свою руку, що нерухомо лежала між її ледь розтуленими долонями, готовими першої-ліпшої миті відпустити цю руку, бо якраз цього їй і хотілося, і він відкинув назад голову, несподівано відчувши смертельну втому, змирившись з тим, що йому доведеться залишити її назавжди. В цю мить віп постарів на тридцять років, скорився життю, і Поль уперше ніби побачила його справжнім, без усього напускного.

Уперше він здався їй схожим на неї, на них із Роже, і зовсім не тому, що вона переконалася, який він вразливий,— вона завжди це знала і не уявляла людей, зовсім позбавлених вразливості. Ні, він здався їй звільненим, очищеним від усього, що дарувала йому молодість, врода, недосвідченість і що було нестерпним у її очах; у її очах він завжди був бранцем, бранцем своєї влаштованості, свого не ускладненого ніякими труднощами життя. Та ось він закинув голову, повернув не до неї а до дерев свій профіль ледве живої людини, неспроможної вже відповісти ударом на Удар. І водночас вона пригадала Сімона таким, яким побачила його вперше,— в халаті, веселого, онімілого перед нею,— і їй захотілося повернути його самому собі, остаточно відштовхнути його, віддати у владу скороминущому сумові й тисячі майбутніх дівчаток, що їх зовсім неважко собі уявити. Час навчить його краще за неї, хоча й не так швидко. Його рука нерухомо лежала в її долонях, вона відчувала пальцями биття пульсу, і раптом із сльозами на очах, не знаючи, чи вона оплакує цього надто лагідного юнака, чи своє невеселе життя, вона піднесла його руку до губів і поцілувала.

Не сказавши жодного слова, він рушив. Між ними вперше щось відбулося. Сімон відчув це і був навіть щасливіший, ніж напередодні. Нарешті вона "розгледіла" його, і якщо він був такий дурний, що уявляв, ніби їхня близькість має початися неодмінно з ночі любовних утіх, то нехай нарікає сам на себе. Йому потрібно буде ще багато терпіння, багато ніжності і, безперечно, багато часу. І Сімон почував, що він терпеливий, ніжний і що в нього попереду ціле життя. Він подумав навіть, що коли й настане ота ніч кохання, то це буде лише етапом, а не завершенням усього, як він загальною собі уявляв; що у них іще будуть і дні, і ночі і що тим дням і ночам ніколи не буде краю. І водночас він нестерпно її жадав.

Розділ X

Мадам Ван ден Беш старіла. Досі, з огляду на свою зовнішність і на те, що можна назвати словом "покликання", вона — принаймні до несподіваного одруження з Жеромом Ван ден Бешем — керувалася принципом "краще дружити з чоловіками, аніж з жінками", а тепер, із приходом старості, відчувала себе жахливо самотньою і стала чіплятися за першого стрічного, байдуже, чоловік то чи жінка. В особі Поль вона знайшла ідеальну співрозмовницю тільки тому, що між ними існували ділові стосунки. Квартира на проспекті Клебер була перевернута догори дном; Поль мусила приходити туди майже щодня, і мадам Ван ден Беш знаходила тисячу зачіпок, аби щоразу її затримати коло себе. До того ж Поль, незважаючи на свою зовнішню неуважливість, здавалось, приятелювала з Сімоном; хоча мадам Ван ден Беш марно шукала найменшого натяку на якісь ближчі взаємини між ними, вона не могла утриматись від

підморгувань і трохи сумнівних натяків, які відскакували від Поль, зате до нестями дратували Сімона. Якось увечері він, блідий, розкуйовджений, накинувся на неї і став погрожувати — їй, матері! — якщо вона "все зіпсує".

— Що зіпсую? Дай мені спокій! Спиш ти з нею чи ні?

— Я тобі вже казав, що ні.

— Тоді в чому річ? Якщо вона сама про це не думає, то я примушу її подумати. Це тобі піде тільки на користь. Вона не дівчинка. Ти водиш її на концерти, на виставки і ще бозна-куди... Думаєш, їй це цікаво? Дурнику, ти не розумієш...

Але Сімон уже вийшов з кімнати. Він повернувся в Париж три тижні тому і думав тільки про Поль, жив для Поль, жив день у день тими кількома годинами, що вона йому дарувала, намагався якнайдовше затримати її на побаченні, а розлучаючись, на кілька секунд затримував її руку в своїй, мов ті романтичні герої, з яких завжди глузував. Отож він аж злякався, коли вітальня була задрапована і обставлена і мати оголосила, що влаштує званий обід і запросить Поль. І ще вона заявила, що запросить Роже, офіційного друга Поль, та ще десяток осіб.

Роже прийняв запрошення. До того ж він хотів роздивитись зблизька молодого дженджика, який назирці ходив за Поль і про якого вона розповідала з симпатією, що більше заспокоювала Роже, ніж будь-яка стриманість. До того ж його мучило сумління перед Поль, якій він уже майже місяць не приділяв уваги. Він був заворожений Мейзі, її дурістю, її тілом, жахливими сценами, які вона йому влаштовувала, її патологічними ревностями, зрештою, тою несподіваною пристрастю, яку вона виказувала до нього* і яку щодня жбурляла йому в обличчя з неприхованою безсоромністю. Він був наче загіпнотизований. Роже здавалось, що він живе, мов у турецькій лазні, але він невиразно думав, що, може, це востаннє він викликає таку шалену пристрасть, і тому знов поступався, дзвонив Поль, що не зможе прийти,— вона незмінно рівним голосом відповідала: "Гаразд, любий, до завтра",— і повертався до тісного жахливого будуару, де Мейзі, уся в сльозах, присягалася, що пожертвує задля нього навіть артистичною кар'єрою, якщо він захоче. Він зацікавлено ніби збоку спостерігав за самим собою, намагаючись збагнути, скільки зможе ще терпіти все безглуздя цього роману, потім брав її в обійми, вона починала вуркотіти, і її напівідіотські, напівсороміцькі фрази викликали в нього таке еротичне збудження, якого досі він майже не зазнавав. І Сімон, що скромно розважав Поль, був тепер якраз до речі. Як тільки Роже порве з Мейзі, він поставить знов усе на свої місця і до того ж одружиться з Поль. Він пі в чому не мав певності, навіть у самому собі; єдине, в чому він ніколи не сумнівався, було непорушне кохання Поль, а в останні роки і його власна прив'язаність до неї.

Він припізнівся і з першого ж погляду зрозумів, що потрапив на один з тих обідів, па яких йому буває до смерті нудно. Поль часто закидала йому брак товариськості. І справді, поза роботою він пі з ким не зустрічався, хіба що мав чітку мету або хотів відвести душу, а для цього існувала Поль і ще один-однісінький друг. Роже жив самотою і не міг терпіти світських збіговиськ, модних у Парижі; там його зразу ж поривало вчинити якусь брутальність або піти геть. На обіді було кілька обраних осіб,

відомих у їхньому колі або з газет, до того ж дуже ґречних; за обідом з ними доведеться розмовляти про театр, кіно або ще чого доброго про кохання і стосунки між чоловіками та жінками — тема, якої Роже боявся над усе, бо вважав, що зовсім не розуміється на таких речах або принаймні не може чітко викластиЛІВОЇХ уявлень. Він зверхньо привітав присутніх, і, як завжди, коли у дверях з'являлася його велика, трохи скута в рухах постать, виникло прикре враження, ніби иія зробив протяг. Враження, між іншим, не зовсім хибне,— Роже завжди викликав деяке замішання, не вписуючись з самого початку у розмову, хоч саме цим вабив до себе багатьох ланок. Поль наділа його улюблену чорну сукню, більш відкриту, ніж інші, і, приязно нахилившись до неї, він вдячно усміхнувся їй за те, що вона саме така, як с, і що вона належить йому,— тільки її віп визнавав у цьому домі. Вона на мить заплющила очі, відчайдушно прагнучи, щоб він узяв її в обійми. Він сів поруч неї і тільки тоді помітив нерухомого Сімона; в нього промайнула думка: "Як, напевне, страждає хлопець від його присутності". Він інстинктивно забрав руку, яку поклав був за спину Поль. Вона обернулась, і раптом у загальну розмову врізалось мовчання трьох, напружене з обох боків, мовчання, що його урвав лише жест Сімона, який нахилився, щоб датп припалити Поль. Роже дививсь на них, дививсь на довготелесу постать Сімона, на його поважний, тільки, може, занадто тонкий профіль, на нахилений поважний профіль Поль, і його розбирав глузливий сміх. Вони обое такі стримані, чутливі, добре виховані: Сімон простягає Поль запальничку, вона відмовляє йому в інтимній близькості, і все це з різними нюансами, зі словами "дякую, ні, дякую". Сам він іншої породи, на нього чекає маленька шльондра і буденні радощі, а після неї — нічний Париж із тисячею зустрічей, а потім, на світанку, майже фізично виснажлива праця серед таких самих перевтомлених людей, чю роботу він і сам колись викопував. У цю мить Поль промовила "спасибі" своїм спокійним голосом, і він, не втримавшись, узяв Поль за руку, стиснув її, щоб нагадати про себе. Він кохає її. Хай цей хлопчик скільки хоче водить її по концертах і музеях, він до неї не торкнеться. Роже підвівся, узяв з таці склянку шотландського віскі, випив хильцем, і йому трохи відлягло від серця.

Обід минув так, як Роже й передбачав. Він щось пробурчав, намагаючися встряти в розмову, і замовк аж до кінця обіду, коли мадам Ван ден Беш запитала, чи знає він, з ким спить мосьє Х, явно бажаючи повідомити Роже цю новину. Роже відповів, що його це цікавить не більше, ніж кулінарні вподобання мосьє Х, що, як на нього, це не має ніякого значення і що краще вже цікавитись столом людей, ніж їхнім ліжком,— принаймні буде менше неприємностей. Поль розсміялася, бо таким чином він урвав усю обідню розмову, і Сімон, не втримавшись, засміявся слідом за Поль. Роже забагато випив; з-за столу встав похитуючись і не помітив, як мадам Ван ден Беш підкликає його до себе, манірно ляскаючи по сусідньому кріслі.

— Вас кличе моя мати,— сказав Сімон.

Вони стояли один навпроти одного. Роже дивився на Сімона, підсвідомо шукаючи у нього безвільне підборіддя або млявий рот, та не побачивши, ні того, ні другого, спохмурнів.

— А вас, мабуть, шукає Поль?

— Я йду до неї,— сказав Сімон і повернувся до Роже спиною.

Роже впіймав його за лікоть, охоплений раптовою люттю. Хлопець здивовано подивився на нього.

— Зачекайте... Я хотів би вас дещо попросити.

Вони зміряли один одного поглядом, усвідомлюючи, що зараз їм ще немає про що вести розмову. Роже й сам здивувався своєму жестові, який потішив гордість Сімона, аж той не втримався від посмішки. Роже зрозумів це і відпустив його.

— Я хотів попросити у вас сигару.

— Одну хвилиночку.

Роже провів його поглядом. Потім підійшов до Поль, яка розмовляла в колі гостей, і взяв її під руку. Вона відійшла з ним убік і відразу ж спитала:

— Що ти сказав Сімонові?

— Я попросив у нього сигару. Чого ти злякалася?

— Не знаю,— полегшено сказала вона.— У тебе було розлючене обличчя.

— Чого раптом? Він підліток. Гадаєш, я ревную?

— Ні,— відповіла вона і опустила очі.

— Якби я надумався ревнувати, то скоріш до твого сусіда зліва. Той принаймні хоч чоловік.

Поль на секунду задумалась, на кого він натякає, потім зрозуміла і не змогла стримати посмішки. Свого сусіда зліва вона й не помітила. Весь обід для неї був осяяний Сімо-ном, чий погляд, наче світло маяка, що дві хвилини ковзав по її обличчю і ледь затримувався, шукаючи її погляду. Інколи Поль ішла назустріч його бажанню, і тоді він усміхався, усміхався так лагідно й тривожно, що вона не могла не відповісти йому усмішкою. Він був незрівнянно вродливіший і живіший за її сусіда зліва, і вона подумала, що Роже нічогісінько не тямить у таких речах. Аж ось і він — підійшов і простягує Роже коробку з сигарами.

— Дякую,— мовив Роже (він уважно вибирав сигару),— ви ще не знаєте, що таке добра сигара. Це одна з утіх для людей мого віку.

— Охоче поступаюсь вам нею,— відповів Сімон,— ненавиджу сигари.

І — Поль, сподіваюсь, тебе, як завжди, не турбує дим? А втім, ми повинні вже йти,— додав він, обертаючись до Сімона.— Завтра мені рано вставати.

Сімон не надав значення цьому "ми". "Це означає, що він підкине її додому і поїде до своєї маленької хвойди, а я залишуся сам, без неї". Він глянув на Поль, прочитав на її обличчі ту саму думку і тихо сказав:

— Якщо Поль не стомила... я можу відвезти її пізніше.

Обидва обернулись до Поль. Вона усміхнулась Сімонові й вирішила, що краще їй повернутись, уже пізно.

В машині вони обоє мовчали. Поль чекала. Роже силою забрав її 8 вечора, де їй було весело; він повинен пояснити свою поведінку або вибачитись. Перед її під'їздом він зупинився, але двигуна не вимкнув... І тут Поль зрозуміла, що він нічого не скаже,

не підніметься до неї, що він лише повівся як завбачливий власник. Вона вийшла з машини, прошепотіла: "Добраніч" і перейшла вулицю. Роже зразу ж рушив; він злостився на себе.

А перед самим будинком стояла машина Сімона, і в машині сидів Сімон. Він гукнув Поль, і вона, не приховуючи свого подиву, підійшла до нього.

— Як ви тут опинилися? Певне, мчали як навіжений. А як же вечір вашої матінки?

— Сядьте на секунду,— благально промовив він.

Вони перешіптувалися в темряві, ніби їх хтось міг підслухати. Вона спритно прослизнула в низеньку машину і подумки відзначила, що вже звикла до неї. Так само, як звикла до оберненого до неї довірливого обличчя, розтятого навпіл світлом вуличного ліхтаря.

— Ви не дуже нудьгували? — запитав він.

— Та ні... я...

"Він зовсім близько, занадто близько,— подумала вона.— Вже надто пізно, щоб розмовляти, до того ж він не повинен був гнатись за нами. Роже міг помітити його, якесь божевілля..." Вона поцілувала Сімона. На вулиці здійнявся зимовий вітер, вдерся у відкриту машину, сплутав разом їхнє волосся, Сімон обцілював їй обличчя; вона, сп'яніла від його пестощів, вдихала пахощі його юності, його подиху і нічної свіжості. Вона пішла, не сказавши й слова.

На світанку вона прокинулась, мов у напівсні побачила кучму чорного Сімонового волосся, що його шалений порив нічного вітру змішав з її власним,— легку шовковисту запону між їхніми лицами,— і знову відчула гарячі вуста, що проймали вогнем усе її тіло. Вона усміхнулася і знову заснула.

Розділ XI

Ось уже десять днів, як він не бачив її. На другий день після того шаленого й ніжного вечора, коли вона сама його поцілувала, він отримав від неї записку, в якій вона веліла йому не шукати більше зустрічі з нею. "Я не хочу завдавати вам болю, надто велику ніжність я до вас відчуваю". Він не зрозумів, що вона боїться не так за нього, як за саму себе; він повірив, що вона жаліє його, і навіть не образився, лише шукав способу, як йому забути її, як жпти без неї. Він не подумав, що ці стилістичні звороти: "Я не хочу завдавати вам болю, це' необачно" і таке інше,— найчастіше тільки дужки, які ставлять безпосередньо перед романом або після нього, і через них ні в якому разі не треба занепадати духом. Поль також цього не знала. Вона боялася і підсвідомо чекала, щоб він прийшов і змусив її відповісти на його кохання. Їй несила було витримувати далі одноманітність зимових днів, щодня самій ходити тими самими вулицями, що вели від помешкання до місця роботи, чути зрадницький дзвінок телефонного апарата — голос Роже був незвично відчужений і присоромлений, і вона кожного разу шкодувала, що зняла трубку,— вона нудьгувала за довгим літом, минулим без вороття,— все вело до пасивної млявості і за всяку ціпу вимагало: "Хоч би щопебудь сталося".

1 Сімон працював. Він став пунктуальним, старанним і мовчазним. Час від часу він

підводив голову, дивився на Алісу відсутнім поглядом і нерішуче проводив по губах пальцем... Отой останній вечір, несподіваний і майже владний рух Поль, коли вона сама поцілувала його в губи, її відкинута назад голова, руки, що ніжно притискали його обличчя до її лиця, вітер... Аліса стпха покашлювала, стурбована цим його поглядом, і Сімон ледь усміхався. Просто Поль на хвшгину піддалася досаді. Він не спробував того вечора піти на її квартиру разом з пою. Можливо, в цьому була його помилка? Десятки разів він згадував найменші події минулих тижнів, їхню останню прогулянку в автомобілі, нудну виставку, звідки вони втекли, нестерпну вечерю, яку влаштувала мати... і кожна дрібничка, що поставала в нам'яті, кожен образ, кожен здогад завдавали йому ще більшого болю. А тим часом минали дні, і він сам уже не знав, чи виграв час, чи усе втрачає.

Якось увечері він удвох із приятелем спустився темними сходами в маленьке кабаре, де ще ніколи не бував. Вони багато пили, замовляли нові й нові порції, але обох знов і знов опановував смуток. Потім співала якась негритянка, у неї був великий рожевий рот, її спів навівав неосяжну тугу і запалював вогні сентиментального відчаю, що засмоктував їх усе глибше й глибше.

— Я віддав би два роки життя, аби тільки когось покохати,— сказав його приятель.

— А я кохаю,— відповів Сімон,— і вона ніколи про де не дізнається. Ніколи.

Він не став нічого пояснювати, але в ту хвилину йому здалося, що ще нічого не втрачено, немислимо, щоб усе було втрачено, щоб хвиля, яка збурила всю його душу, прокотилась даремно! Вони запросили співачку до свого столика; вона була з площі Пігаль, а співала для них, немов приїхала з Нового Орлеана, навіваючи захмелілому Сімонові пастельно-блакитні картини життя, де перепліталися тонкі лінії профілів і простягнених для обіймів рук. Слухаючи її, він просидів на самоті до пізньої ночі і повернувся додому аж на світанку зовсім тверезий.

Наступного дня о шостій Сімон чекав Поль перед крам-' ницею. Ішов дощ. Сімон позасовував руки в кишені й сам на себе гнівався, відчуваючи їхнє тремтіння. Він здавався сам собі неймовірно спустошеним, немов омертвілим.

"Боже мій,— думав він,— а що, коли поряд з нею я здатний тільки страждати?" І його обличчя пересмикнулося від огиди.

О пів на сьому Поль вийшла з крамниці. В темному костюмі, з голубувато-сірою, як її очі, хусточкою на шиї, дуже стомлена на вигляд. Він ступив їй назустріч, вона всміхнулася, і його заповонило почуття такої невимовної повноти життя й спокою, аж у нього заплющились очі. ВІЕ кохав її. І хоч би що з ним сталося, коли це йтиме від неї, він нічого не втратить. Поль побачила його невидюче обличчя, простягнені руки й зупинилася. Його їй справді бракувало останній десяток днів. Його постійна присутність, невдаване захоплення нею, його наполегливість уже перейшли для неї у приємну звичку, і нащо їй від цього тікати, подумала вона. Але звернене до неї обличчя нині навіювало почуття, що не мали нічого спільного ні зі звичкою, ні з душевним спокоєм тридцятидев'ятирічної жінки. Це було щось зовсім інше. Сірий тротуар, 'перехожі, автомобілі навколо раптом здалися їй лише стилізованою застиглою

декорацією поза всяким часом. На відстані двох метрів вони дивились одне на одного, і, поки її не приспала знову гомінка й похмура вулична дійсність, поки вона була насторожі, наготові, на краю власної свідомості, Сімон ступив до неї крок і обняв її. Легко пригортаючи її до грудей, Сімон стояв затамувавши подих, і його огорнув безмежний спокій. Він притулився щокою до волосся Поль і пильно дивився на вивіску книгарні "Скарби епохи", невиразно думаючи, чого більше у тій книгарні: скарбів чи мотлоху? І водночас дивувався, що саме в таку хвилину здатен думати про подібне безглуздя. Йому раптом здалося, ніби він знайшов відповідь на дуже складне запитання.

— Сімоне,— обізвалась Поль,— відколи ви тут стоїте? Ви, мабуть, змокли до нитки.

Вона вдихала запах його твідового піджака, його шиї, і їй не хотілося ворухнитись. Він повернувся, і вона відчула несподівану полегкість, ніби позбулася біди.

— Знаєте, я просто не міг жити без вас,— промовив Сімон.— Я перебував наче у порожнечі. Я навіть не нудьгував, я перестав бути самим собою. А ви?

— Я? — перепитала Поль.— О-о! Знаєте, у цю пору в Парижі не дуже весело.— Вона намагалася надати розмові звичайного тону.— Я подивилась нову колекцію, поводитись, як і належить діловій жінці, зустрічалася з двома американками. Тепер ось збираюся поїхати до Нью-Йорка...

І водночас вона думала, що не можна вести розмову в такому тоні, коли вони стоять, обнявшись, під дощем, як двоє безтямно закоханих, і не могла зворухнутися. Губи Сімона ніжно торкалися її скроні, волосся, щік, ніби розставляючи паузи між її фразами. Вона замовкла і ще дужче притиснулася чолом до його плеча.

— Вам хочеться поїхати до Нью-Йорка? — почувала вона над собою голос Сімона.

Коли він говорив, вона відчувала скронею, як рухається його щелепа. Їй хотілось засміятися вголос, як школярці.

— США — це таки цікаво. Як вам здається? Я там ніколи не була.

— Я теж не був,— сказав Сімон.— Матір це просто жахає, але сама вона завжди не терпіла подорожей.

Він міг би розмовляти з нею цілі години про матір, про любов до подорожей, про Америку та Росію. Йому хотілося повторювати їй сотні загальновідомих істин, вести спокійні невимушені розмови на сотні тем. Він уже й не думав ні дивувати, ні спокушати її. Йому було добре, він почував себе впевненим у собі і водночас якимсь незахищеним. Треба було б відвести Поль додому, щоб мати змогу цілувати її посправжньому, але він не наважувався випустити її зі своїх обіймів.

— Мені треба добре подумати,— сказала Поль.

Вона й сама вже не знала, чи має на увазі Сімона, чи подорож до Америки. Вона боялася підвести голову, побачити впритул його юне обличчя, боялась, що знов заговорить у ній та, друга Поль, розважлива і рішуча. Боялася, що знову дорікатиме собі.

— Сімоне,— стиха сказала вона.

Він нахилився, лагідно поцілував її в губи. Обоє не

приплющували очей, і кожен бачив замість обличчя іншого лише величезну мерехтливу пляму, всю у відблисках і тінях, та неймовірно великі зіниці, вологі й ніби налякані.

Через два дні вони разом вечеряли. Поль досить було сказати лише кілька фраз, щоб Сімон зрозумів, чим для неї були минулі десять днів,— байдужість Роже, його глузування з Сімона, самотність. Поль, певна річ, сподівалася використати ту перерву, щоб повернути Роже, принаймні частіше з ним бачитись, відновити колишню згоду. Але вона ніби нашттовхнулася на вередливу вперту дитину. Всі її зусилля, такі зворушливі саме своєю безневинністю — вечеря, приготовлена на смак Роже, а до вечері його улюблена сукня, розмова на цікаві для нього теми, всі ті засоби, що їх радять жіночі журнали, всі оті сміховинні, коли не низькопробні рецепти, яким, однак, розумна жінка вміє надати хвилюючої чарівності,— були марні. Вдаючись до таких хитрощів, вона не відчувала приниження, не соромилась навіть того, що намагається замінити вмілим освітленням чи ніжною бужениною ті слова, що пекли їй губи: "Роже, через тебе я нещаслива; Роже, так далі бути не може". Якщо вдуматись, то її спонукали до цього не споконвічні жіночі інстинкти і навіть не гірка покора. Ні, це скоріш було ніби садизмом щодо "них обох", щодо того, що вони являли собою разом. Ніби одне з них, він чи вона, мусило спалахнути і рішуче сказати: "Годі!" І Поль тривожно чекала такого вибуху і зі свого боку, і з боку Роже. Але намарне. Мабуть, щось у них уже вмерло.

Провівши минулі півтора тижні у розрахунках і марних надіях, вона вже неспроможна була не скоритись Сімонові, Сімонові, який казав: "Я щасливий: я вас кохаю",— і це не звучало банально; Сімонові, який, затинаючись, щось говорив по телефону, який приніс їй щось ціле чи принаймні цілу частину чогось. Вона добре знала, що для таких стосунків потрібні двоє, але вона стомилася, давно стомилася робити всі перші кроки. "Кохати — це нічого не означає,— казав їй Сімон, маючи на увазі себе,— треба ще, щоб

3 3—380

65

тебе кохали". Ці слова, здавалося Поль, стосуються насамперед її самої. Але вона, з власної волі наважившись на цей крок, дивувалася, що замість радісного хвилювання, замість поривів, які передували їй зближенню, скажімо, з Роже, вона відчуває лише безмежну солодку втому, помітну навіть у її ході. Всі їй радили кудись поїхати, змінити оточення, а вона сумно думала, що просто поміняє коханця: так менше клопотів, більш по-паризькому, це стало цілком узвичаєним... І вона одверталась від власного відображення в дзеркалі або покривала обличчя кольдкремом. Але того вечора, коли подзвонив Сімон і вона побачила його темну краватку, напружений погляд, його бурхливу радість, що проривалася в кожному русі, а також зніяковіння — наче в людини, що раптом дістала велику спадщину, хоча й доти жила, як у бога за пазухою, їй захотілось розділити його щастя,— щастя, яке вона йому дарувала: "Ось моє тіло, моє тепло, моя ніжність; вони мені ні до чого, але у твоїх руках, вони, можливо, й для мене

обернуться якоюсь утіхою". Всю ту ніч він проспав на її плечі.

Вона уявляла, яким тоном її знайомі й приятелі казатимуть: "Ви чули, Поль, виявляється..." І її охоплював не так страх перед плітками чи перед різницею в літах між нею й Сімоном — це, вона знала, всіляко підкреслюватимуть,— як гострий сором. Сором на саму думку, з якою радістю люди говоритимуть: мовляв, яке шаленство, яке сластолюбство і пасія до хлопчиків, тоді як насправді вона відчуває себе старою і стомленою і шукає лише одного — підтримки, їй було бридко думати: щодо неї, як і щодо інших — вона сама безліч разів була тому свідком — люди роблять надто жорстокі, й несхвальні або надто похвальні висновки. Про неї казали: "Бідолашна Поль",— тому, що її зраджував Роже, або: "Ото ще, незалежна! Навіжена якась", коли вона покинула свого молодого, вродливого, але занудливого чоловіка; її ганили або жаліли. Але ніколи ще вона не зазнавала тієї зневаги до себе і заздрості, яких зазнає тепер.

Розділ XII

Хоч Поль цього й не знала, Сімон у їхню першу піч зовсім не спав. Він лише нерухомо лежав поруч з нею, поклавши руку на її стан, де вже утворилася складочка, прислухався до її рівного дихання і намагався дихати їй у такт. "Треба бути або дуже закоханим, або ж украй пересиченим, щоб прикидатися сплячим",— думав Сімон, а що звук він скоріше до другого, то відчував себе таким гордим і відповідальним за її сон, як весталки, що стережуть священний вогонь. Так провели вони поруч усю ніч, оберігаючи сон одне одного, не наважуючись поворухнутись, насторожені й розчулені.

Сімон був щасливий. Хоча Поль на п'ятнадцять років старша від нього, він відчував себе більш відповідальним за неї, ніж за шістнадцятирічну незайману дівчину. Все ще захоплюючись поблажливістю Поль і вперше сприймаючи обійми як дар, він вважав, що повинен не спати, цілу ніч не склепляти очей, немов для того, щоб заздалегідь захистити її від прикрощів, яких міг їй колись завдати. Він не спав, він чатував, сподіваючись уберегти її від власних негідних вчинків, від своїх колишніх фарсів, своїх страхів, своєї нудьги і слабкості. Він принесе їй щастя і сам буде щасливий; і він дивувався, що ніколи ще не давав собі таких клятв навіть під час найбільших своїх перемог. А вранці вони вдавали, ніби щойно прокинулись, удавано позіхали одне перед одним, спокійно по черзі потягувались. Коли Сімон повертався до неї або зводився па лікті, Поль інстинктивно куталася в простирадла, боячись його погляду, першого погляду нової близькості, більш банального і вирішального, ніж будь-який жест. А коли, не витримуючи, ворушилась вона сама, Сімон, заплющивши очі, також весь напружувався і тамував віддих, боячись зразу й втратити своє нічне щастя. Зрештою вона підстерегла його, коли він, приплющивши очі, дивився на неї у слабкому денному світлі, що пробивалось крізь віконні завіси, і, обернена до ньо-

3*

67

го, завмерла. Поль почувала себе старою й негарною, вона пильно дивилась на нього, бажаючи, щоб і він роздивився її як слід і щоб принаймні з пробудженням усе

стало на своє місце. Сімон, усе ще з приплющеними очима, усміхнувся, прошепотів її ім'я і пригорнувся до неї. "Сімон",— тихо сказала Поль і вся напружилася. Вона знову спробувала обернути минулу ніч у звичайну примху. Він поклав голову їй на груди, ніжно поцілував її біля згину ліктя, в плече, у щоку, пригорнув до себе.

— Я снів тобою,— промовив він,— і віднині тільки ти мені снитимешся.

Поль обвила його обома руками.

Сімон запропонував підвезти її на роботу, підкресливши, що, коли вона хоче, він залишить її на розі. Поль трохи сумно відповіла, що їй нема перед ким звітувати, і між ними на хвилину залягла мовчанка. Сімон обізвався перший.

— Ти не прийдеш до шостої? Зі мною не пообідаєш?

— Мені ніколи,— відповіла вона,— я перекушу сандвічем на роботі.

— Що ж я робитиму аж до шостої? — простогнав він. Поль подивилась на нього. Вона занепокоїлася,— може,

сказати йому, що їм не обов'язково бачитися о шостій? Та все ж на думку про те, що він щовечора нетерпляче дождатиме її перед дверима у своїй маленькій машині, вона відчула себе справді щасливою... Все ж таки добре, коли є хтось, хто щовечора чекає на вас, хто не дзвонить десь аж о восьмій, та й то коли заманеться... Поль усміхнулася.

— А хто тобі сказав, що сьогодні я вечерятиму сама? Сімон, що морочився, стромляючи запонки в манжети,

завмер. А за мить промовив безбарвним голосом:

— Справді, ніхто.

Він, звичайно, подумав про Роже! Він тільки й думав про Роже, йому весь час ввижалося, що той ось-ось відбере в нього своє добро: він боявся. Проте Поль знала, що Роже не до неї. І їй усе це раптом здалося огидним. Треба бути принаймні великодушною!

— Сьогодні я ні з ким не вечеряю,— сказала вона.— Йди сюди. Я тобі допоможу.

Поль сиділа на ліжку, і Сімон, ставши перед нею навколішки, простяг руки, ніби замість манжетів у нього були наручники. У нього були ще зовсім хлопчачі зап'ястки: гладенькі й худі. Коли Поль вставляла запонки, їй несподівано здалося, ніби вона грає цю сцену вже вдруге. "Це так театральнo",— подумала вона, та все ж притулилася щокою до Сімонового волосся і засміялася тихим щасливим сміхом.

— Що ж я робитиму аж до шостої? — уперто повторив Сімон.

— Не знаю... Працюватимеш.

— Я не зможу,— відповів він.— Я надто щасливий.

— Щастя не заважає в роботі!

— Мені заважає. А втім, я знаю, що робитиму. Кружлятиму вулицями і думатиму про тебе, і так аж до шостої вечора. Знаєш, я не належу до діяльних молодих людей.

— А що скаже твій адвокат?

— Не знаю. Але чому ти хочеш, щоб я марнував свій час, готуючи собі майбутнє? Мене цікавить тільки теперішнє. І переповнює мене щастям,— додав він із низьким

поклоном.

Поль знизала плечима. Але і в той день, і в усі наступні Сімон точно дотримувався своєї програми,— посміхаючись усім перехожим, катався вулицями Парижа, по десять разів проїздив повз крамницю Поль зі швидкістю десять кілометрів на годину, будь-де зупинявся і читав книжку; час від часу відкладав її і, заплющивши очі, відкидав голову на спинку сидіння. Віп був схожий на щасливого сновиду, і це хвилювало Поль, робило його ще дорожчим для неї. У Поль було таке враження, ніби вона його обдаровує, і її дивувало, що це несподівано стало для неї майже потребою.

Уже десять днів Роже їздив у жахливу негоду з одного ділового обіду на інший, і департамент Нор поставав перед ним лише як слизька нескінченна дорога та безликі ресторанні зали. Час від часу він дзвонив у Париж, замовляючи два телефонних номери зразу, і вислуховував скарги Мейзі—Марсель, перш ніж поскаржитись Поль або ж навпаки. Він занепав духом, почував себе ні до чого не придатним, його життя було подібно до навколишньої провінційної глушини. Голос Поль мінявся, ставав щораз тривожнішим і віддаленішим; йому хотілось її побачити. Він ніколи не міг прожити й двох тижнів, щоб не скучати за нею. Звичайно, в Парижі, де вона завжди рада була побачитися з ним, завжди була в його розпорядженні, він міг спокійно відкласти зустріч на потім, але Лілль повернув йому Поль такою, якою вона була для нього в перші дні знайомства, коли він тільки й думав про неї, водночас боячись здобути її, як тепер боявся її втратити. В останній день він повідомив, що повертається. Вона помовчала, а потім рішуче сказала: "Нам треба побачитись". Він ні про що не допитувався, тільки вмовився зустрітись післязавтра.

У Париж він прибув уночі і зупинився біля будинку Поль десь о другій годині. Вперше він не зважувався піднятись до неї в квартиру. Він не був певний, що зараз побачить щасливе обличчя Поль, те обличчя, на якому був лише вдаваний спокій, коли він несподівано з'являвся до неї,— він боявся. Він чекав хвилин десять, соромлячись власної нерішучості і підшукуючи казна-які виправдання: "Вона спить, вона забагато працює" тощо, потім поїхав. Перед своїм будинком він знов завагався, далі розвернув машину і поїхав до Мейзі. Вона спала і потяглася до нього запухлим обличчям. Вона дуже пізно повернулася,— була з своїми обридливими продюсерами... вона така рада... до речі, якраз перед цим він їй спився... Роже швидко роз-дягся і, незважаючи на її приставання, відразу заснув. Вперше він не відчував до неї ніякого потягу. Удосвіта він машинально виконав свій чоловічий обов'язок, посміявся з її розповідей і вирішив, що все гаразд. Він провів у Мейзі весь ранок і поїхав звідти лише за десять хвилин до побачення з Поль.

Розділ XIII

— Я повинна подзвонити,— сказала Поль.— Після обіду буде пізно.

Як тільки вона встала з-за столу, Роже встав також, і Поль ледь усміхнулася йому вибачливою усмішкою, яка мимоволі з'являлася в неї, коли вона змушувала його з пристойності чи з веління серця турбувати задля неї свою персону. Вона роздратовано подумала про це, спускаючись вогкими сходами ресторану до телефонної будки. З Сімо-

ном усе виходило зовсім інакше. Він був такий уважний, такий радий завжди чимось їй прислужитися,— відчинити для неї двері, піднести запальничку, вгадати кожне її бажання й задовольнити його, що це більше схоже було на постійну увагу, ніж на обов'язок. Того ранку вона пішла, коли він ще дрімав, обнявши подушку, на якій розсипалось його чорне волосся, і залишивши йому записку: "Подзвоню ополудні". Але ополудні вона зустрілася з Роже і тепер сама дивувалася, що, лишивши його на самоті, побігла дзвонити юному лінивому коханцю. Чи помітить це Роже? Він стурбовано морщив лоба, як у ті дні, коли мав неприємності, і здавався іще старішим.

Сімон зразу ж узяв трубку. Як тільки вона сказала "алло", він засміявся, і вона засміялась також.

— Ти вже прокинувся?

— Ще з одинадцятої години. А зараз перша. Я вже дзвонив на станцію, щоб дізнатись, чи не зіпсований телефон.

— Навіщо?

— Ти ж мала дзвонити ополудні. Де ти?

— В "Луїджі". Сідаю обідати.

— А-а, добре,— відповів Сімон. Запала мовчанка. Тоді вона сухо додала:

— Я обідаю з Роже.

— А-а, добре...

— Від тебе тільки й чуєш: "А-а, добре",— сказала Поль.— Я буду в крамниці щонайпізніше о пів на третю. Що ти робиш?

— Зараз поїду до матері, заберу дещо зі свого одягу,— швидко відповів Сімон.— Повішу все на плічках у твоїй шафі, а потім піду по акварель, яка тобі сподобалась у "Дено".

Вона ледве втрималася од сміху. Весь Сімон був у цих словах, тільки він так низав фразу за фразою.

— Навіщо? Ти збираєшся перенести до мене свій гардероб?

Вона намагалась знайти якісь серйозні підстави, щоб відмовити його від цього. Але які? Він од неї й на крок не відходить, і досі вона йому не ставила цього в провину...

— Так, збираюся. Навколо тебе занадто багато людей. Я хочу стерегти тебе, як вірний пес, і ходити в чистих костюмах.

— Ми ще про це поговоримо,— сказала Поль.

їй здавалося, що вона розмовляє по телефону вже цілу годину. А Роже там, нагорі, сидить сам. Він почне її розпитувати, і, опинившись з ним віч-на-віч, вона не зможе не почувати за собою провини.

— Я кохаю тебе,— сказав Сімон і поклав трубку. Виходячи, вона машинально пригладила гребінцем коси

перед дзеркалом гардеробної. На неї дивилось обличчя жінки, якій щойно сказали: "Я кохаю тебе".

Роже пив коктейль, і Поль здивувалася, знаючи, що до вечора він ніколи не випиває.

— У тебе щось негаразд?

— Чому? А-а, коктейль... Ні, я просто стомився сьогодні.

— Як давно я тебе не бачила,— промовила вона, а що Роже лиш кивнув неухважно головою, то відчула, що на очі їй набігають сльози. Певно, настане день, коли вони казатимуть: "Скільки ми з тобою не бачилися, місяців два чи три?" І спокійно підраховуватимуть, скільки минуло часу, відколи вони востаннє бачилися. Роже, з його незграбними рухами, зі стомленим і все ж дитячим виразом обличчя, незважаючи на його силу і навіть безжальність... Вона відвернулася. На ньому був старий сірий піджак, що не раз висів ще майже новин на спинці стільця у її спальні на початку їхньої близькості. Тоді Роже пишався пим. Роже дуже рідко дбав про свого зовнішність, до того ж був занадто дебелий, щоб мати цілком елегантний вигляд.

— Два тижні,— спокійно сказала вона.— Ти добре себе почуваєш?

— Так. Загалом нічого.

Він замовк. Він напевне чекав, що вона питає: "Як твої справи?" — але вона не спитала. Спочатку вона мала сказати йому про Сімона, а потім він може розповідати про себе, не почувуючи себе згодом смішним.

— Ти розважалася трохи? — запитав він.

Вона не зразу відповіла. Стукало в скронях; серце, здавалось, ось-ось зупиниться. І враз вона почула свої слова:

— Так, я бачилася з Сімоном. Часто бачилася...

— А-а,— промовив Роже.— З отим чарівним хлопцем? Він і досі без тями від тебе?

Не підводячи очей, вона повільно кілька разів кивнула головою.

— Це'й досі тебе розважає?

Вона підвела голову, але тепер уже він опустив очі і з перебільшеною увагою заходився чистити грейпфрут. їй здалося, що він усе зрозумів.

— Так,— відповіла вона.

— Це тебе розважає? Чи більше, ніж розважає? Тепер вони дивилися одне одному в очі. Роже поклав

ложечку на тарілку. З якоюсь відчайдушною ніжністю дивилась вона на дві довгі зморшки, що залягли в нього від крил носа до губів, на його застигле обличчя і голубі очі в темних півколах.

— Більше,— відповіла вона.

Роже навпамацьки взяв ложечку. Поль подумала, що він ніколи не вмів їсти грейпфрут як належить. Час, здавалось, і не рухається, і аж свистить у вухах.

— Що ж, мені нічого більше сказати,— промовив Роже.

І з цих слів вона зрозуміла, що він нещасливий. Якби він був щасливий, то повернув би її собі. А так його ніби побили камінням, а вона кинула в нього останній камінь.

Вона прошепотіла:

— Ти мав змогу сказати все.

— Ти вже говориш у минулому часі.

— Щоб пощадити тебе, Роже. Якби я сказала, що все ще залежить від тебе, що б ти

відповів?

Він нічого не відповів, лише втупився у скатертину. Вона вела далі:

— Ти сказав би, що занадто дорожиш своєю незалежністю, що ти дуже боїшся її втратити, для того, щоб... зрештою, щоб повернути мене собі.

— Кажу тобі, що я нічого не знаю,— різко відповів Роже.— Звичайно, мені огидна сама думка, що... Він принаймні має хист?

— Ідеться не про той хист,— відповіла вона.— Він любить мене.

Поль побачила, що обличчя його просвітліло, й відчула до нього раптову ненависть. Він заспокоювався: просто миттєвий спалах. Мовляв, справжнім коханцем, її чоловіком, лишається все ж таки він, Роже.

— Хоча, звичайно, я не можу сказати, що в певні моменти він не хвилює мене.

"Вперше в житті,— розгублено подумала вона,— я свідомо завдаю йому болю".

— Признаюсь,— сказав Роже,— запрошуючи тебе на обід, я не думав, що мені доведеться вислуховувати розповіді про твої втіхи з якимось хлопчиком.

— Ще б пак, ти думав розповісти мені про свої втіхи з якоюсь дівулькою,— відрізала Поль.

— Це було б усе ж таки природніше,— крізь зуби процідив він.

Поль тремтіла. Вона взяла сумочку, підвелася.

— Очевидно, ти зараз нагадаєш мені про мій вік?

— Поль...

Він також підвівся й дивився вслід Поль, поки за нею не зачинилися двері; на очах у нього стояли сльози. Він наздогнав її, коли вона, сівши в машину, марно силкувалася завести мотор. Він просунув руку в віконце і ввімкнув запалювання, про яке вона зовсім забула. Рука Роже... Поль повернула до нього враз змарніле обличчя.

— Поль... Ти сама добре знаєш... Я повадився, як негідник. Прости мені. Адже ти знаєш: я так зовсім не думаю.

— Знаю,— відповіла вона.— Я теж повелася негарно. Краще нам якийсь час не бачитись.

Він стояв непорушно, з розгубленим виглядом. Поль ледь усміхнулася:

— До побачення, любий. Він нахилився до дверцят.

— Ти мені дуже потрібна, Поль.

Вона рвучко рушила з місця, щоб Роже не бачив сліз, що затуманювали її зір. Поль машинально ввімкнула склоочисники і гірко засміялася через цей свій безглуздий жест. Було пів на другу. Вона мала вдосталь часу, щоб повернутись додому, заспокоїтись, підфарбуватися. Вона сподівалася, що Сімон уже пішов, і водночас боялася цього. Вони зіткнулись у під'їзді.

— Поль... що з вами?

Він так налякався, що знову перейшов з нею на "ви".

"Він бачить, що я плакала, він, мабуть, мене жаліє",— подумала вона, і сльози ще дужче линули з очей. Вона не відповіла. В ліфті він пригорнув її до себе, цілував її сльози, благав її не плакати більше, бурмочучи, присягався "вбити отого типа", і Поль

усміхнулася.

— У мене, мабуть, жахливий вигляд,— сказала вона, і їй здалося, що цю фразу вона тисячу разів десь читала і сто разів чула в кіно.

Згодом вона сіла на дивані поруч із Симоном і взяла його руку.

— Нічого не питай у мене, — попросила вона.

— Сьогодні не питатиму. Та настане день, і я тебе про все розпитаю. Дуже скоро. Я не можу, щоб ти через когось плакала. А головне, я не можу дозволити, щоб він приходив сюди,— розгнівано вигукнув він.— А через мене, через мене ти, певно, ніколи не плакатимеш?..

Поль здивовано подивилась на нього: таки справді всі чоловіки як ті хижі звірі.

— А тобі цього дуже хочеться?

. — Ні, краще я сам страждатиму,— сказав Сімон і тицьнувся обличчям у шию Поль.

Увечері, повернувшись додому, Поль побачила, що він випив три чверті віскі з пляшки і навіть не виходив з дому. Він з гідністю заявив, що в нього особисті неприємності, почав був виголошувати промову про те, яке важке життя, і заснув па ліжку, поки вона чи то розчулена, чи налякана скидала йому черевики.

Роже стояв коло вікна і дививсь, як світає. Зупинилися вони в одному із заїздів, на які нерідко можна натрапити в Іль-де-Франс, де краєвид дивовижно відповідає уявленням про село, що їх виношують люди, стомлені від міського життя. Мирні пагорби, родючі ниви, а обабіч доріг — рекламні щити.

Але тут у цей незвичний досвітній час перед очима Роже поставало справжнє село його далекого дитинства і війнуло на нього холодним важким запахом дощу. Він обернувся і буркнув: "Чудова погода для вихідних", а сам подумав: "Справді чудово! Люблю туман. Побути б самому". Мейзі поверпулася в теплому ліжку.

— Зачини вікно,— попросила вона.— Холодно.

Вона натягла ковдру на плечі. Хоча її тіло ще було сповнене солодкої млості, до горла підступало бридке передчуття нудотного дня в цій незнайомій місцевості, наодинці з мовчазним неухважним Роже і безкраїми сумними полями.

Вона мало не застогнала.

— Я просила тебе зачинити вікно,— сухо повторила вона.

Ось і урвались ранкові мрії; Роже запалив сигарету, першу сигарету того дня і смакував її майже неприємну, але п'янку гіркоту, навіть спиною з прикрістю відчуваючи неприязнь Мейзі. "Нехай сердиться, хай вискакує з ліжка, сідає на перший-ліпший автобус і повертається до Парижа! А я поблукаю до вечора полями, знайдеться ж тут хоч один прибудний собака, щоб бути моїм супутником",— Роже не зносив самотності.

Проте після свого другого наказу Мейзі завагалася. Можна було або забути про відчинене вікно і заснути, або влаштувати сцену. В її голові, ще затуманеній сном, уже снувалися фрази на зразок: "Я жінка, і мені холодно. А він чоловік і повинен зачинити вікно", але інстинкт, що прокинувся того дня дуже рано, підказував їй, що не треба

провокувати Роже.

Вона вибрала середнє.

— Зачини вікно, коханий, і замов сніданок. Розчарований таким поворотом, Роже обернувся і навмання кинув:

— Коханий"? А що це таке: "коханий"? Мейзі розсміялася. А він вів своєї:

*— Нема чого сміятися. Ти хоч маєш уявлення, що означає "коханий"? Ти кохаєш мене? Таж тобі це поняття відоме тільки з чужих розмов.

"Очевидно, я вже ситий по саму зав'язку,— подумав він, дивуючись власним словам.— Коли я починаю прискіпуватись до лексики своєї дами, то незабаром усьому кінець".

— Що на тебе найшло? — запитала Мейзі. Вона підвелася на ліжку з переляканим обличчям, яке здалося йому просто смішним, і оголеними грудьми, які вже не викликали в нього жадання. Непристойна. Вона непристойна!

— Почуття важать дуже багато,— промовив він.— Я для тебе — пригода. Зручна пригода. І не називай мене "коханим", особливо вранці; вночі — хай уже так!

— Роже,— запротестувала не на жарт стривожена Мейзі.— Я ж люблю тебе.

— О ні! Не кажи хтозна-чого! — вигукнув він із змішаним почуттям ніяковості — він був загалом досить порядний — і полегшення, бо ця фраза все зводила до класичного, дуже звичного для нього становища чоловіка, стомленого бурхливою жагою партнерки.

Він швидко надів грубий светр і вийшов, жалкуючи, що залишив у номері свого твідового піджака. Але, щоб забрати його, Роже довелося б обійти ліжку, і тоді він не зміг би вийти так швидко, як йому хотілося. Надворі він вдихнув морозне повітря, і в нього трохи запаморочилася голова. Йому треба було повертатися до Парижа, де на нього вже не чекає Поль. Машину занеситиме на слизьких дорогах, він вип'є ранкової кави при в'їзді в Отей у ніби вимерлому недільному Парижі. Роже повернувся, оплатив рахунок і поїхав геть, наче злодій. Мейзі захопить піджак, а він пошле по нього свою секретарку з букетом квітів.

"Я й досі не набрався розуму",— невесело подумав він.

Якийсь час він їхав, насупивши брови, потім простяг руку до приймача і згадав. "Коханий,— подумав він.— Це з Поль ми одне одного кохали!" Йому нічого вже не хотілося. Він утратив Поль.

Розділ XIV

Минув тиждень; якось Поль відчинила двері своєї квартири, і їй перехопило дух од сигаретного диму. Вона відчинила у вітальні вікно, покликала: "Сімоне!",— але не подула відповіді. На мить вона злякалась і сама здивувалася цьому. Вона перетнула вітальню, зайшла до спальні. Сімон спав на ліжку, комір його сорочки був розстебнутий. Поль покликала його знову, але він не ворухнувся. Вона повернулася до вітальні, відчинила стінну шафу, взяла пляшку віскі й поставила її на місце, гидливо поморщившись. Очима вона пошукала склянку і, не побачивши її, пішла на кухню. Склянка, ще мокра, стояла в кухонній раковині. Якусь хвилину Поль постояла нерухомо, потім повільно скинула пальто і, зайшовши до ванної, підфарбувалася й

старанно причесалась. Та зразу ж поклала щітку для волосся, розсердившись па себе за це кокетство як за вияв слабкості. їй, бачте, хочеться подобатися Сімо-нові!

Повернувшись до спальні, Поль поторсала його і ввімкнула бра в головах ліжка. Сімон потягся, пробурмотів її ім'я і повернувся обличчям до стіни.

— Сімоне,— сухо промовила вона.

Коли він перевертався, Поль помітила свою хустинку, яку Сімон, очевидно, притулив до обличчя, лігши в постіль. Поль не раз сміялася з його фетишизму, але тепер їй було не до сміху. Її охопила холодна лють. Поль з силою повернула його до світла. Він розплющив очі, всміхнувся, але усмішка зразу ж зійшла з його уст.

— Що сталося?

Я маю з тобою поговорити.

— Я так і знав,— промовив він і сів па ліжку.

Поль встала, ледве стримавши бажання простягти руку й відкинути пасмо волосся, що спадало йому на очі. Вона сперлася руками на підвіконня.

— Сімоне, далі так не можна. Кажу тобі востаннє. Ти повинен зрештою працювати. Ти вже скотився до того, що потай п'єш.

— Я тільки що помив склянку — ти ненавидиш безладдя.

— Я ненавиджу безладдя, брехню і безхарактерність,— гнівно вигукнула вона.— Я починаю вже тебе ненавидіти.

Сімон устав, Поль відчула, що він стоїть позад неї з розгубленим обличчям, і свідомо не оглядалася.

— Я відчував, що ти мене вже давно ледве терпиш. Від прихильності до байдужості один крок, чи не так?

— Ідеться не про почуття, Сімоне. Ідеться про те, що ти п'єш, нічого не робиш, тупієш. Я казала тобі: іди працювати. Я тобі сто разів це казала. А зараз кажу востаннє.

— І що ж буде потім?

— Потім я не зможу тебе бачити,— відповіла вона.

— Тобі так просто мене покинути? — задумливо мовив він.

— Просто.

Вона повернулась до нього обличчям і заговорила:

— Послухай, Сімоне...

Він знову сів на ліжку і з якимось дивним виразом утупився в свої руки. Потім повільно підняв долоні й затулив ними обличчя. Поль збентежено замовкла. Сімон не плакав, не ворушився, і Поль здавалося, що вона ніколи в житті не бачила людини, охопленої таким безмежним відчаєм. Вона прошепотіла його ім'я, немов відвертаючи від нього небезпеку, незбагненну для неї самої, потім підійшла до нього. Він ледь похитувався, сидячи на краю ліжка й не приймаючи рук від обличчя. На мить вона подумала, що він п'яний, і доторкнулась до нього, щоб спинити те похитування. Потім вона спробувала відняти від його обличчя долоні, він опирався, і тоді вона опустила навколішки перед ним і взяла його за зап'ястки.

— Сімоне, подивися на мене... Сімоне, облиш цю комедію.

Вона відхилила його руки, і він глянув на неї. У нього було зовсім нерухоме, гладеньке, як у мармурової статуї, обличчя, і навіть очі були такі самі незрячі. І вона інстинктивно затулила їх своєю рукою.

— Що з тобою? Сімоне... Скажи мені, що з тобою... Він іще нижче нагнувся, поклав голову їй на плече і

глибоко зітхнув, як дуже стомлена людина.

— А те, що ти не любиш мене,— примирливо сказав він.— І хоч би як я старався, усе марно. І те, що з самого початку я знав: ти проженеш мене. І чекав, покійно згорбивши спину, а іноді все-таки сподіваючись... Найгірше те, що я все-таки іноді сподівався, особливо вночі,— додав він тихіше, і Поль відчула, що червоніє. І ось сьогодні це сталося — сталося те, чого я чекав цілий тиждень, і ніяке віскі не могло мене заспокоїти. Я відчував, що ти стиха починаєш мене ненавидіти. І ось... Поль,— тихо промовив він,— Поль...

Вона обняла його обома руками й зі сльозами на очах пригорнулася до нього. Вона чула свій власний шепіт, підбадьорливі слова: "Сімоне, ти з глузду з'їхав... ти зовсім як дитина... Любий, бідний мій, коханий..." Вона цілувала його в лоб, у щоки, і тут у неї проімайнула жорстока думка, що ось вона й вступила у період материнської любові. І водночас щось у ній впиралося, знаходило насолоду в тому, що, колисаючи Сімона, вона колисає їхній давній спільний біль.

— Ти стомився,— сказала вона,— увійшов у роль покинутого і довів себе до того, що став жертвою власної вигадки. Я дорожу тобою, Сімоне, дуже дорожу. Останнім часом я була неуважна до тебе, але все це через роботу, не більше.

"— Не більше? Ти не хочеш, щоб я пішов?

— Сьогодні ні,— посміхнулася вона.— Але я хочу, щоб ти працював.

— Я зроблю все, що ти захочеш,— промовив він.— Ляж коло мене, Поль, мені було так страшно! Ти потрібна мені. Поцілуй мене. Не ворущися. Терпіти не можу таких мудрованих суконь... Поль...

Потім вона лежала й пе ворущилася. Стомлений, він тихо дихав, лежачи поруч, і коли Поль поклала руку йому на потилицю, її пройняло нестерпне, болісне почуття владання,— вона подумала, що кохає його.

Наступного дня Сімон пішов на роботу, так-сяк помирився зі своїм патроном, переглянув кілька справ, шість разів дзвонив Поль, позичив у матері грошей, після чого в тої відлягло від серця, і приїхав до Поль о пів па дев'яту з виглядом людини, виснаженої роботою. Останні дві години він провів у барі, де грав у 421, аби тільки з гідністю повернутись додому. А в душі він думав, що це досить нудне заняття і що йому доведеться немало помучитись, заповнюючи порожні години.

Розділ XV

Як правило, Поль і Роже у лютому їздили разом на тиждень у гори. Між ними було домовлено, що незалежно від їхніх сердечних справ (а в той час могло йтися лише про сердечні справи Роже) вони все роблять для того, щоб мати щозими кілька спокійних

днів. Якось уранці Роже, подзвонивши в контору Поль, повідомив, що збирається їхати через півтора тижні, й запитав, чи не взяти й для неї квитка. Обоє помовчали. Якусь мить Поль із жахом запитувала себе, чим пояснити це запрошення: інстинктивною потребою в ній, муками сумління чи бажанням розлучити її з Сімоном. Лише перший мотив, можливо, міг змусити її погодитися. Але вона чудово знала: хоч би що він їй казав, вона ніколи не матиме певності у тому, що їхнє спільне перебування в горах не завдасть їй страждань. І водночас їй краяла серце згадка про те, яким був Роже в горах, як він, життєрадісний, наче вихор, мчав гірськими стежками, тягнучи її, перелякану, за собою.

— Мені здається, це неможливо, Роже. Ми тільки вдаватимем, ніби... ніби про інше не думаємо.

— А я для того й їду, щоб ні про що не думати. І, запевняю тебе, я цілком здатний на це.

— Я поїхала б з тобою, якби ти... (вона хотіла сказати: "Якби ти був здатний думати тільки про мене, про нас",— але промовчала)... якби я тобі була конче потрібна. Але ти там чудово проведеш час і сам або... з кимось іншим.

— Добре. Коли я правильно зрозумів, ти зараз не хочеш нікуди їхати з Парижа?

"Він має на увазі Сімона,— подумала вона.— Чому ніхто не хоче розрізняти видимість і дійсність?" І враз їй пригадалося, що вже місяць, як видимість близьких стосунків з Сімоном стала її щоденним життям. І може, само тому щось у ній відразу повстало, як тільки вона почула голос Роже.

— Що ж, може, й так...— сказала вона. Знову запала мовчанка.

— У тебе останнім часом не дуже гарний вигляд, Поль. Ти якась стомлена. Не хочеш їхати зі мною — поїдь з кимось іншим, тобі це потрібно.

У нього був лагідний і сумний голос, і Поль відчула, як їй до очей підступають сльози. Авжеж, їй був потрібен Роже, їй було потрібно, щоб він у всьому її захищав, а не дарував, як милостиню, якихось десятків днів. Він мав би знати це,— всьому є межа, навіть чоловічому егоїзмові.

— Неодмінно поїду,— відповіла вона.— Ми посилатимем одне одному поштові листівки з однієї вершини на Другу.

Роже поклав трубку. Зрештою, він, як видно, звернувся до неї по допомогу, а вона йому відмовила. І водночас Поль невиразно відчувала, що вона має рацію, що вона має право, що вона мусить бути вимогливою і страждати від Цього. Хай там що, але вона жінка, яку жагуче кохають. Досі вона ходила з Сімоном у безлюдні ресторанчики їхнього кварталу. Але цього вечора, повернувшись додому, вона застала його на порозі квартири в темному костюмі, у нього було бездоганно викладене волосся, врочистий вигляд, їй знову впала в вічі його виняткова врода, трохи котячий розріз очей, бездоганно окреслені губи, і вона весело подумала, що цей хлопчик, який цілі дні чекає її, загорнувшись у її сукні, має зовнішність лицаря і серцеїда.

— Який же ти елегантний! — вигукнула вона.— Що сталося?

— Підемо розважатися,— заявив він.— Повечеряємо в якомусь шикарному закладі,

потанцюємо... Звісно, можна лишитися тут і повечеряти звичайнісінькою яєчною,— я нічого не маю проти. Але мені хотілося б десь тебе повести.

Він допоміг їй скинути пальто. Поль помітила, що він покропив себе туалетною водою. У спальні на ліжку була розкладена її вечірня, дуже декольтована сукня, яку вона одягала лише двічі.

— Вона мені найбільше подобається,— пояснив Сімон.— Вип'єш коктейлю?

Він приготував її улюблений коктейль. Поль розгублено сіла на ліжку: вона спустилася з гір, щоб опинитися на світському вечорі!

Вона посміхнулася йому.

— Ти рада? Не дуже стомилася? Якщо хочеш, я зараз же скину костюм, і ми залишимося дома.

Він зіперся коліном на ліжку і вже намірився скинути піджак. Поль пригорнулася до нього, просунула руку йому під сорочку, відчула долонею тепло його тіла. Так, він був живий, по-справжньому живий.

— Тобі спала чудова думка,— сказала вона.— Хочеш, щоб я була у цій сукні? В ній у мене трошки шалений вигляд.

— Я люблю тебе голою,— відповів він.— А в цій сукні ти найбільш оголена. Я переглянув весь твій гардероб.

Поль узяла свою склянку з коктейлем, трохи випила. Вона могла б повертатись сама до своєї квартири, трохи

[зажурена лягати у постіль з книжкою, як траплялося часто до нього, але він був поруч, він сміявся, він був щасливий, і— вона сміялася разом з ним, він будь-що-будь хотів, щоб вона навчила його танцювати чарльстон, весело упрохував і — не розумів, що відкидав її цим проханням на двадцять років назад; вона, спотикаючись на килимі, танцювала, а потім падала знесилена в його обійми, і він пригортав її до грудей, а вона реготала, геть забувши про Роже, сніг і всі жалі. Вона почувала себе молодою, вродливою і, випхавши його з кімнати, підлілювала обличчя під "вамп", наділа свою непристойну сукню, а він у цей час стукав у двері, згоряючи від нетерпіння. Коли Поль вийшла, Сімон, приголомшений її вродою, вкрив поцілунками її плечі. Він змусив її випити ще склянку коктейлю, хоча вона зовсім не вміла пити. Поль почувала себе щасливою. Неймовірно щасливою.

В кабаре за сусіднім столиком Поль пізнала двох знайомих жінок — трохи старших за неї,—які часом працювали з нею; вони привітали її здивованими посмішками. Коли Сімон підвівся, щоб запросити її па танець, вона почула коротку фразу: "А скільки їй уже років?"

Поль притулилася до Сімона. Все було безнадійно зіпсовано, її сукня вже не підходила для її віку, Сімон був занадто помітний, а її життя страшенно безглузде. Вона попросила Сімона відвезти її додому. Він не заперечив, і Поль зрозуміла, що він також почув ті слова.

Поль покvapливо роздяглася. Сімон хвалив оркестр, а вона хотіла б, щоб він залишив її саму. Поки Сімон роздягався, вона потемки лягла в постіль. Даремно вона

випила аж два коктейлі, а потім іще й шампанського,— завтра Це буде видно по її обличчю. Їй було сумно до відчаю. Сімон повернувся до спальні, сів на край ліжка, поклав руку їй на чоло.

Не сьогодні, Сімоне,— сказала вона.— Я стомлена. Він нічого не відповів і застиг нерухомо. Проти світла, Що падало з дверей ванної, вона бачила його силует: він сидів похиливши голову і, здавалося, напружено про щось думав.

— Поль,— нарешті промовив він.— Я маю з тобою поговорити.

— Уже пізно. Я хочу спати. Нехай завтра.

— Ні,— сказав він.— Я хочу негайно з тобою поговорити. І ти мене вислухаєш.

Поль здивовано розплющила очі.

Це вперше він розмовляв з нею таким владним тоном.

— Я так само, як ти, чув, що казали ті дві старі відьми за нашою спиною. Для мене нестерпно усвідомлювати, що ти страждаєш від цього. Це принижує твою гідність, це підло й образливо щодо мене самого.

— Сімоне, не перебільшуй, це дрібниці...

— Я нічого не перебільшую, навпаки, я хочу, щоб ти їх не перебільшувала. Звичайно, ти приховуватимеш від мене всі свої страждання. Але не треба цього робити. Я вже не хлопчик, Поль. Я цілком спроможний зрозуміти тебе і, можливо, навіть тобі допомогти. Я дуже щасливий з тобою, ти ж знаєш, але я хочу більшого: мені хочеться, щоб і ти була щаслива зі мною. Зараз, напевне, ти ще дорожиш Роже. Але треба, щоб ти усвідомила: те, що сталося між нами,— дуже гарне й важливе, і ти повинна не вважати наше знайомство щасливою випадковістю, а допомогти мені зміцнити нашу любов. Ось і все.

Він говорив твердо й чітко, але відчувалося, що це коштує йому неабияких зусиль. Поль слухала його з подивом і навіть з надією. Досі вона гадала, що він ні над чим не задумується, а насправді все не так, і до того ж він вірить, що вони можуть усе почати спочатку. А що, коли й справді?..

— Загалом я послідовний, ти знаєш. Мені двадцять п'ять років; до зустрічі з тобою я, по суті, не жив і не житиму, якщо втрачу тебе. Ти саме та жінка, та людина, яка конче потрібна мені. Я це знаю. Якщо хочеш, ми завтра ж одружимося.

— Мені тридцять дев'ять років,— нагадала вона.

Щ_• }Киття не жіночий журнал і не низка життєвого досвіду. Ти на чотирнадцять років старша за мене, але я кохаю тебе і кохатиму ще дуже довго. Оце й усе. Ще одне: я не можу погодитись, щоб ти опускалась до рівня отих старих видр чи навіть до рівня громадської думки. Найважливіше питання для тебе, для нас обох — Роже. Інших проблем не існує.

— Сімоне,— тихо сказала вона,— пробач, будь ласка, за те, що... що я думала...

— Ти не думала, що я думаю, от і все. А тепер посунься трошки.

Він прослизнув під ковдру, ліг поруч, поцілував її і оволодів нею.

Вона більше не посиалась на втому і зазнала такої гострої насолоди, якої ще ніколи не зазнавала в його обіймах. Потім він гладив рукою її зволожені від поту чоло,

поклав її голову собі на плече, хоча завжди робив навпаки, турботливо вкрив її.

— Спи,— тихо промовив він.— Я сам про все потурбуюся.

В темряві вона лагідно усміхнулась, притислася губами до його плеча, і цю ласку він сприйняв з олімпійським спокоєм володаря. Ще довго лежав він без сну, наляканий і гордий своєю власною рішучістю.

Розділ XVI

| Наближався великдень, а Сімон цілі дні вивчав карти, прикривши їх теками справ метра Флері або розстеливши їх на килимі в квартирі Поль. Він намітив уже два маршрути в Італію, три в Іспанію і тепер уже задумувався, Що б подивитися в Греції. Поль мовчки слухала, коли він Ділився своїми планами. Вона матиме, в кращому разі, десять днів, до того ж вона почувалася надто втомленою навіть для мандрів у поїзді. Їй хотілося побути десь па селі, щоб дні нічим не різнилися між собою, одне слово, їй хотілося спокою, як у дитинстві. Але вона не наважувалася розчарувати Сімона. Він уже ввійшов у роль досвідченого туриста, що вискакує з вагона, щоб допомогти їй зійти, уявляв, як підведе її до легкової машини, замовленої за десять днів наперед, і машина привезе їх у найкращий готель міста, де на них чекатиме номер, весь заставлений квітами на його телеграфне замовлення, і зовсім забував, що ніколи не вмів ні вчасно написати листа, ні зберегти потрібний квиток. Він мріяв, він безперервно мріяв, але всі його мрії неслись до Поль, наче бурхливі ріки до спокійного моря. Сімон ніколи ще не чув себе таким вільним, як ці кілька місяців, коли щодня сидів у тій самій конторі і щовечора був із тією самою жінкою, у тій самій квартирі, заповнений єдиним бажанням, єдиного турботою і єдиним стражданням. Адже Поль і тепер інколи уникала його, відводила очі і лише лагідно всміхалася, слухаючи його палкі освідчення. Поль і далі мовчала, коли він згадував про Роже, і Сімонові часто здавалося, що він веде безглузду і безнадійну борню, бо час, неблаганний час не був його спільником. Сімонові мало було стерти спогад про Роже, він повинен був убити в Поль щось таке, що було самим Роже, щось схоже на глибокий, живий і болючий корінь, який вона повсякчас носила в собі, і Сімон навіть іноді думав: а може, якраз через оту постійність, через оту добровільно взяту на себе муку, він закохався у неї і не може її розлюбити? Але частіше він казав собі: "На мене чекає Поль, за годину я триматиму її у своїх обіймах", і йому здавалося, що ніколи не існувало ніякого Роже і що Поль любить тільки його, Сімона, що все просто, чудово і життя його сповнене щастя. І Поль віддавала йому перевагу саме в такі хвилини, коли він примушував її сприймати їхню близькість як очевидність, з якою вона повинна була рахуватись. Їй самій хотілось позбутися своєї стриманості. Лише коли Поль залишалась сама, вона думала: "Те, що Роже десь живе без мене — величезна помилка". І з жахом питала себе, як воно так сталося. Коли вона думала "ми", то завжди уявляла себе і Роже. "Він" — був Сімон. Тільки Роже про це нічого не знав. Коли життя вимотає його, віп прийде до неї поскаржитись на свою долю і, без сумніву, знову спробує відвоювати її. Можливо, йому й пощастить. Сімон буде остаточно принижений, вона знову лишиться самотня і знову чекатиме непевних телефонних дзвінків і цілком певних образ. Вона повставала проти

власного фаталізму, проти відчуття, що такий кінець неминучий. В її житті було неминуче одне: Роже.

Та все ж вона і да"лі жила з Сімоном, стогнала вночі у його обіймах і часом не хотіла відпускати його від себе, притискаючи до себе тим рухом, яким пригортають хіба що дітей або дуже вмілих коханців, рухом власниці, так наляканої нетривкістю своєї влади, що навіть Сімон не міг досягнути глибини цього її почуття. У такі хвилини Поль опинялась на межі старості, на межі тієї чудової незрівнянної пристрасті, яка спалахує лише в літньому віці, і згодом сама сердилася на себе, сердилася на Роже за те, що не він був поруч, адже він ніколи не змушував її роздвоюватись. У хвилини близькості з Роже він був її господарем, а вона його власністю; він був не набагато старший за неї, усе в їхньому зв'язку відповідало моральним і естетичним нормам, яких, виявляється, вона дотримувалася, сама не підозрюючи цього. А Сімон не почував себе її господарем. Сам того не усвідомлюючи і не знаючи, що він губить усе, він постійно ставив себе у становище підопічного; засинав на її плечі, ніби просячи захистити його, вдосвіта прокидався, Щоб приготувати сніданок, в усьому питав поради Поль, що зворушувало її і водночас викликало ніяковість, бо здавалося чимось протиприродним. Поль поважала його: тепер він уже працював; якимось він навіть возив її на один судовий процес у Версаль, де задля неї блискуче зіграв роль молодого адвоката: тиснув чийсь руки, дарував поблажливі посмішки журналістам і раз у раз підходив до неї, немов вона була віссю його діяльності. Час від часу він уривав свої дотепні і глибокодумні розмови з незнайомцями, щоб повернутися в її бік і крадькома пересвідчитись, чи вона дивиться па нього. Ні, він не грав перед нею комедію чоловічої незалежності. І тому вона теж не спускала з нього очей, вкладаючи у свій погляд якнайбільше захоплення і цікавості. Однак як тільки він повертався спиною, в її очах проглядала ніжність і гордість. Жінки задивлялись на нього, і Поль почувала, як багато важить те, що хтось задля неї живе. Зрештою, її більше не бентежила різниця у їхньому віці, вона більше не задумувалась: "А чи любитиме він мене через десять років?" Через десять років вона житиме самотньо або з Роже. Це їй без упину повторював якийсь внутрішній голос. І на думку про свою роздвоєність, проти якої вона нічого не могла вдіяти, її ніжність до Сімона ставала ще більшою: "Моя жертво, моя люба жертво, мій Сімончику!" Вперше в житті вона втішалася жахливою втіхою від того, що любить людину, якій неминуче завдасть страждань.

Оце "неминуче" з усіма наслідками лякало її: її лякали запитання, які колись поставить Сімон, і поставить їх на правах людини, яка страждає: "Чому ви віддали перевагу Роже, чим цей неухажливий хам здолав мою шалену любов, яку я вам дарую щодня?" І вже тепер Поль жахалася на саму думку: "Що вона пояснюватиме Роже?" Про нього вона не могла казати "він", вона казала і казатиме "ми", бо неспроможна була роз'єднати їхні життя. Хоча й не знає чому. Можливо, її шестирічні зусилля зберегти їхню любов, всі ті безнастанні болісні зусилля стали зрештою для неї дорожчими від щастя. А може, їй гордість не дозволяла змиритися з думкою, що всі ті зусилля марні, і сама ця гордість, безперервно зазнаючи ударів, тільки міцніла;

зрештою, Поль обрала Роже своїм володарем, може, саме через страждання, яких він їй завдавав. Так чи інакше він завжди вислизав з її рук. І ота боротьба, успіх якої був досить сумнівний, стала сенсом її життя.

А тим часом Поль не була створена для боротьби; інколи вона нагадувала собі про це, проводячи долонею від потилиці до чола по ніжному шовковистому, трохи кучерявому волоссю Сімона. Вона могла б ковзати по життю, як її рука ковзає по його кучерях; вона шепотіла про це Сімо-нові. Перше ніж заснути, вони цілі години лежали в темряві. Вони тримались за руки, перешіптувались, інколи у неї з'являлося безглузде враження, що поруч — шкільна подруга, їм обом по чотирнадцять років, і вони перебувають в одному з тих примарних дортуарів, де дівчата шепочуться про бога або про чоловіків. Так, вона говорила пошепки, і Сімон, захошґений цією напівтаємничістю, також говорив дуже тихо.

— А як би ти жила?

— Залишилася б: із Марком, моїм чоловіком. Зрештою, він був милий, люб'язний, дуже світський. І купався в багатстві... А мені хотілося спробувати...

Вона намагалася все пояснити Сімонові: як воно так сталося, що життя її несподівано визначилося в той самий день, коли вона відважилася кинутись у вир складного, важкого і принизливого світу жіночих професій. Турботи, матеріальні нестатки, посмішки, мовчазні відмови. Сімон слухав її, намагаючись вибрати з тих спогадів те, що мало стосунок до їхньої любові.

— А потім?

— Потім я, думаю, жила б так: стала б знічев'я зраджувати Марка, а втім, не знаю... Знаю тільки, що в мене була б дитина. І вже заради цього...

Поль замовкла. Сімон обнімав її; він хотів би мати від неї-дитину, всього хотів. Вона сміялася, лагідно цілувала йому очі й вела далі.

— У двадцять років все сприймається зовсім інакше. Я чудово все пам'ятаю: тоді я хотіла бути щасливою.

Так, вона чудово все пам'ятала. Вона блукала вулицями, пляжами, гнана цим нестримним бажанням: вона все йшла і йшла, намагаючись знайти якесь знайоме обличчя, ознаки справленого на когось враження: якусь жертву. У неї над головою вптало прагнення до щастя так само, як воно витало над головами трьох поколінь, і йому не було перешкод, будь-які перешкоди здавалися безсилі. Але тепер вона вже не прагнула брати, вона лише намагалася зберегти те, що має. Зберегти свій фах, близького чоловіка, той самий фах і того самого чоловіка, що їх мала досить давно, але в яких і досі не була певна у свої тридцять дев'ять років. Сімон засинав, пригорнувшись до неї, вона шепотіла: "Спиш, любий?" Почувши її слова, він спросоння заперечував і пригортався ще міцніше до неї в темряві, огорнутий її пахощами, їхнім спільним теплом, щасливий, як у казці.

Розділ XVII

Це була вже тридцята сигарета. Роже зрозумів це, погасивши недопалок об край переповненої попільнички. Він аж здригнувся від огиди і ще раз увімкнув лампу біля

узголів'я ліжка. Була третя година ночі, сон його не брав. Він поривчасто відчинив вікно, і крижане повітря так різко обдало його обличчя, шию, що він зразу ж зачинив вікно і припав лобом до шибки, ніби хотів роздивитися холод. Але йому швидко набридла безлюдна вулиця, він кинув погляд на своє відображення в дзеркалі й одразу відвів очі. Не подобався він собі. З нічного столика він узяв пачку сигарет, одну з них машинально затиснув зубами і зразу ж поклав назад. Йому вже обридли всі оті машинальні жести, що раніше були для нього часткою радощів, які приносить життя; йому обридли всі оті жести самотнього чоловіка, йому обрид смак тютюну. Треба було б підлікуватися, щось він зовсім розклеївся. Звичайно, він жалкував за Поль, але ж не через це з ним таке коїться. В цю хвилину вона, мабуть, спить в обіймах того розпеченого хлопчиська, вона все забула. Йому, Роже, лишалося тільки вийти з дому, знайти якусь шльондру й напитися. А втім, саме так про нього і думала Поль. Він відчував, що Поль ніколи його по-справжньому не поважала. Вона мала його за брутального селяка, хоча він приніс їй у дар те найкраще і найнадійніше, що мав у собі. Усі жінки на один лад: вони, здається, всього вимагають від тебе, усе тобі віддають, ти непомітно починаєш їм цілком довіряти, а потім одного чудового дня вони зникають через якийсь нікчемний привід. Бо зв'язок Поль із Сімоном це, безперечно, нікчемний привід. А проте в цю мить хлопець тримає Поль у своїх обіймах, нахиляється над її закинутим назад обличчям, над її напрочуд ніжним тілом, що так уміє віддаватися пестошам... Він рвучко повернувся, таки закурив сигарету, з лютою жадібністю вдихнув дим, а потім витрусив попільницю в камін. Треба було протопити; щоразу, коли Поль приходила до нього, вона розпалювала вогонь, довго стояла перед каміном навколішки, стежачи, як народжується полум'я, іноді гарним спокійним рухом поправляла або підкладала поліно, потім підводилась, ледь відступала від каміна, і вся кімната ставала рожевою, живою, вся — у грі тіней; в такі хвилини йому хотілося близькості з нею, і він казав їй про це. Але все це було так давно. Скільки Поль уже не приходила сюди? Два, три роки? Він узяв собі за звичку їздити до неї, бо так було простіше, вона завжди чекала на нього.

Він усе ще тримав попільничку в руці, та раптом вона вислизнула з пальців: покотилася по підлозі і не розбилася. Йому чогось хотілося, щоб попільниця розбилася, замість продовжувати свій рух по інерції, щоб кругом лежали ^скалки, черепки. Але попільниця не розбилася; вопи розбиваються тільки в романах і кінофільмах, інша річ, якби це була коштовна маленька кришталева попільничка, яких багато в квартирі Поль, а не ця звичайна міцна попільниця, куплена в універмазі. Він розбив не менш, як сотню різних речей у квартирі Поль, а вона тільки сміялась; востаннє він розбив чудову кришталеву склянку, в якій віскі набувало незвичайного золотавого кольору. А втім, у тій квартирі, де він почував себе володарем і господарем, все було таким, як мало бути: гармонійним, лагідним і спокійним. І все ж таки, коли він виходив від Поль на вулицю, йому щоразу здавалося, що він утікає звідти. А тепер він сидить самотній у своїй квартирі і марно лютує на попільницю, що й падаючи не розбивається. Роже знову ліг, вимкнув світло і, поклавши руку на серце, перше ніж заснути, на мить подумав, що він

не-щасливий.

Розділ XVIII

Якось увечері вони випадково зіткнулися при вході до ресторану і всі троє зіграли сценку із класичного й абсурдного, такого звичного в Парижі балету: вона здалеку злегка кивнула чоловікові, на чиєму плечі стільки разів стогнала, зітхала і засинала; він незграбно вклонився їй, а Сімон якусь мить дивився на нього, але не вдарив, хоч у нього і свербіли руки. Вони посідали за досить віддалепі столики, і Поль зробила замовлення, не відриваючи очей від меню. Для власника ресторану, для декого із завсідників, що знали Поль, це була звична сцена. Сімон рішучим голосом замовив вина, Роже за іншим столом запитав у своєї супутниці, якому коктейлеві вона віддає перевагу. Нарешті Поль звела очі, усміхнулася Сімонові й глянула в бік Роже. Вона кохає Роже, ця очевидна істина кольнула її, тільки-но вона побачила його в дверях, такого самовдово-леного,— вона й досі любить його, вона ніби прокинулася від довгого, нікому не потрібного сну. Він також подивився на неї, спробував усміхнутися, але усмішка зразу ж зійшла з його лиця.

— Що ви питимете? — запитав Сімон.— Біле вино?

— Хай буде біле.

Поль бачила свої руки, що лежали на краю столика, акуратно розставлені прибори, Сімонів рукав біля своєї оголеної руки. Вона випила вино майже залпом. Сімон розмовляв без звичайної своєї жвавості. Здавалося, він жде чогось від неї або від Роже. Але чого? Хіба могла вона підвестися, кинути Сімонові: "Вибач, будь ласка", перейти зал. і сказати Роже: "Годі, ходімо додому". Так не робиться. А втім, за наших часів нічого вже не робиться, нічого розумного й романтичного.

Повечерявши, вони танцювали; вона бачила Роже, що тримав за стан непогану на вроду брюнетку — цього разу справді непогану,— свого Роже, що як завжди незграбно тупцяв перед дамою. Підвівся й Сімон — він танцював чудово, приплющивши очі. Він був гнучкий і тонкий, він підспівував тихенько оркестрові, й Поль залюбки підкорялась йому. Якоїсь миті її оголена рука зачепила руку Роже, що лежала на спині брюнетки, і Поль розплющила очі. Вони подивилися одне на одного — Роже, Поль,— кожен через плече іншого. Оркестр грав млявий слоу, майже без ритму. Вони дивились одне на одного на відстані якихось десяти сантиметрів, без усміху, не міняючи виразу обличчя; здавалося навіть, що вони не впізнають одне одного. Потім несподівано рука Роже відірвалася від спини його дами, простяглася до передпліччя Поль, ледь торкнулась пучками, і на обличчі Роже з'явилося таке блаґання, що Поль мимоволі заплющила очі. Сімон повернув даму в інший бік, і вони загубилися серед танцівників.

Цієї ночі Поль відмовилася спати з Сімоном, пославшись на втому, якої не відчувала. Вона довго лежала в ліжку з розплющеними очима. Вона знала, що станеться, знала, що немає іншої ради, і скорилася, лежачи в темряві, ледве дихаючи. Серед ночі вона підвелася і пройшла в кімнату, де на дивані спав Сімон. У скісному промінні світла, що падало зі спальні, вона бачила простягнуте юнацьке тіло, бачила, як ледь піднімаються і опускаються його груди. Поль дивилася, як він спить, зарившись

головою в подушку, бачила ямочку на його потилиці; вона дивилася, як спить її власна молодість. Але коли він, стогнучи, повернувся на світло, Поль утекла. Вона не зважилась озватися до нього.

Наступного ранку в конторі на неї чекала записка від Роже. "Я повинен тебе бачити, так далі не можна. Подзвони мені". Поль подзвонила. Вони домовилися зустрітись о шостій вечора. Але вже за десять хвилин Роже був у конторі. Величезний, неприкаяний у цій жіночій крамниці. Вона підійшла до нього, завела в салончик, захищений плетеними стільчиками з позолотою: розкішний інтер'єр для кошмарів. Тільки тепер вона роздивилась його. Так, це він. Роже ступив крок до неї, поклав руки на її плечі. Він трохи затинався, що було в нього ознакою надзвичайного хвилювання.

— Я був такий нещасливий,— сказав він.

— Я теж,— почула Поль власний голос і, припавши до його грудей, нарешті розплакалась, в душі благаючи Сімона пробачити їй ці слова.

Роже притулився головою до її волосся і безглуздо бурмотів:

— Не треба, не плач.

— Я намагалася, — нарешті, ніби вибачаючись, сказала вона.— Я справді намагалася...

І тут вона подумала, що це слід було б казати не Роже, а Сімонові. Вона зовсім заплуталась. Завжди доводиться бути насторожі, ніколи не можна всього казати одній і тій самій людині. Вона плакала, сльози текли по її закам'янілому обличчі. Роже мовчав.

— Скажи що-небудь,— пробурмотіла вона.

— Я був такий самотній,— сказав він,— я все думав. Сядь, візьми мою хусточку. Зараз я тобі все поясню.

Він пояснив. Пояснив, що жінок не можна залишати без нагляду, що він повадився необачно і що розуміє: він

сам винен у всьому. Він не сердився на неї за її нерозважність. Вони більш ніколи не повертатимуться до цієї розмови. Вона лепетала: "Так, так, так, Роже", її ще дужче поривало на плач і водночас розбирав сміх. Вона знову вдихала знайомий запах його тіла, його тютюну і почувала себе врятованою. І занепащеною.

Через десять днів вона була востаннє в своїй квартирі з Сімоном.

— Ти ось це ще забув,— сказала вона.

Вона простягла йому дві краватки, не дивлячись в очі; вона почувала себе вкрай знесиленою. Ось уже дві години, як вона допомагала йому складати речі. Нехитрі пожитки закоханого, але не привченого до порядку юнака. І всюди вони натикались на Сімонові запальнички, Сімонові книжки, Сімонові черевика. Він нічого їй не сказав, він добре тримався, усвідомлював це і задихався від цього.

— Досить,— сказав він.— Решту ви залишите у консьєржки.

Вона не відповіла. Він подивився навколо себе, намагаючись думати: "Я тут востаннє", але йому це не вдавалося. Його бив нервовий дріж.

— Я ніколи не забуду,— сказала Поль і звела на нього очі.

— Я також,— відповів він.— Але не в цьому річ, не в цьому річ.

Він хотів повернути до неї своє обличчя, на якому був написаний розпач, і похитнувся. Вона підтримувала його обома руками, вона знову була опорою його горю, як була опорою його щастю. І вона не могла не заздрити гостроті цього болю, красі цього болю, якого сама вже не зазнає ніколи в житті. Він різко вивільнився і вийшов, покинувши свої речі. Поль побігла слідом, схилилася над поруччям, гукнула його:

— Сімоне! Сімоне! — і додала, сама не знаючи чому: — Сімоне, я вже стара, стара...

Але він її вже не чув. Він біг сходами з очима, повними сліз; він біг, як блаженний, йому було двадцять п'ять років. Поль тихо зачинила двері, прихилилася до одвірка.

О восьмій годині задзвонив телефон. Ще навіть не взявши трубки, Поль знала, що почує зараз.

— Вибач,— сказав Роже,— у мене ділова вечеря, я прийду пізніше, якщо, звичайно...